

Tonga

NGAAHI TU'UTU'UNI KELI PETOLIUME

VAHE 20.05.01

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

NGAAHI TU'UTU'UNI KELI PETOLIUME

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Ngaahi Tu'utu'uni

1	Hingoa nounou.....	7
---	--------------------	---

KONGA I - NGAARI FAKAHINOHINO

7

2	'Uhinga'i lea	7
3	Fua 'o e funga fonua 'o mamani mo e fa'u 'o e ngaahi poloka	10
4	Mape fakamatala.....	11

KONGA II - TOKONAKI FAKAPA'ANGA

12

5	Totongi lolo.....	12
6	Tapui 'a hono 'ave 'o e lolo.....	12
7	Ta'ofi 'o e totongi lolo, etc.	12
8	Malu'i koe'uhi ko e fai mo e totongi mai 'o e totongi lolo.....	12
9	Totonu 'o e fakatautuki.....	13
10	Ngaahi totongi 'o e aleapau petoliume mo e laiseni fakatotolo	13

KONGA III - NGAARI LEKOOTI, NGAARI 'AKAUNI, ETC.

14

11	Ke tauhi mo 'oatu 'e he ngaahi Kautaha ha ngaahi lekooti	14
12	Ke tauhi 'a e ngaahi konga faka'ali'ali 'e he Kautaha	15
13	Ke tauhi 'e he Kautaha ha ngaahi konga faka'ali'ali	16
14	Ke 'omai 'e he kautaha ha tatau 'o e ngaahi aleapau.....	17
15	Ngaue ke fai ki he Fakamatala kuo 'omai 'e he Kautaha	17

KONGA IV - NGAARI TOTONU TA'OFI 'E HE PULE'ANGA

19

16	Ngofua ke ngaue'i 'e he Pule'anga ha me'a kehe 'i he ngaahi kekekele 'i he tepile	19
----	---	----

17	Ngofua ki he Pule'anga ke hu ki he ngaahi potu-fonua 'i he tepile ki ha taumu'a kehe	19
18	Ngofua ki he Pule'anga ke vahe'i ha Potu Fonua 'i he Tepile ki ha, ngaahi fa'ahi hono tolu kae pule 'a e ngaahi totonu 'a e Kautaha	20
19	Ngofua ki he Pule'anga ke vahe'i ha funga fonua ke uesia 'a e totonu 'a e Kautaha	20
20	Ngofua ki he Pule'anga ke ne tuku atu ha ngaahi kelekele ki he ngaue 'a e Pule'anga.....	22
21	Toutai mo e fefolau'aki 'i tahi.....	22

KONGA V - NGAABI FATONGIA KEHEKEHE 'O HA KAUTAHA 23

22	Fakangatangata 'o e ngaahi kelekele vahe'i.....	23
23	Nofo'i 'o e ngaahi kelekele 'i he tepile ki he ngaahi taumu'a fakafunga fonua.....	23
24	Ke 'oua 'e fakatupu maumau 'a e Kautaha	24
25	Fakangatangata 'o e ta 'akau 'i he Vaota Tapui.....	24
26	Fakangatangata 'o e totonu ki he matātahi.....	25
27	Fakangatangata 'o e ngaahi totonu ki he ngaahi 'elia tahi mo e to e fakafoki	25
28	Ngaahi fokotu'u me'a 'i he ngaahi 'elia tahi.....	25
29	'Uli	25
30	Ke 'oua 'e ngaue'aki 'e he kautaha 'a e kelekele ki he ngaahi taumu'a kehe ka ko e taumu'a pe 'i he Aleapau.....	26
31	Kautaha ke 'oua e fakafaingata'a'ia'i 'a e ngaue 'o e ngaahi maka koloa kehe	26
32	Mama'o o e ngaahi vili'anga pe luo mei ha ngaahi ngata'anga	26
33	'E 'ikai fai ha ngaahi ngaue vili ofi ki he ngaahi hala pule'anga, etc.	26
34	Fanongonongo 'o e tu'u'anga mo e kamata'anga 'o e ngaahi vil'anga mo e ngaahi luo	27
35	Li'aki mo hono tapuni'i 'o e ngaahi luo vili	27
36	Ngaahi founa 'a hono ngaue'i	27
37	Tokonaki 'o e ngaahi tangikē tanaki'anga	28
38	Fetuku 'o e lolo ta'e'aonga.....	28
39	Mo'ui mo e malu'i.....	29
40	'Iuniti fakalalakala.....	29
41	Ngaahi koloa kuo sivi.....	30
42	Totonu 'a e tomu'a fakatau 'i ha hoko 'a ha me'a Fakafokifa	30
43	Potu fonua 'oku fiema'u 'e he Kautaha ki he'ene ngaahi ngaue.....	31
44	Totongi huhu'i.....	33
45	Malu'i ha 'eke 'a ha fa'ahi hono tolu.....	33
46	Ngaahi fakamatala, ngaahi polosipekitasi etc.	33
47	Fanongonongo 'o e hu kitu'a fo'ou 'o e kepitolo.....	33
48	Ngaahi kelekele kuo fakakau 'i he ngaahi kelekele tepile'i ko e fakatu'utamaki.....	33
49	Fokotu'u 'o e faka'ilonga ngata'anga	34

KONGA VI — NGAahi TU'UTU'UNI KEHEKEHE**34**

50	Fakaha 'o e ngaahi me'a 'oku tuku atu	34
51	Fua 'o e petoliume	34
52	Mafai 'o e Pule'anga ke fai 'a e ngafa 'o e kautaha.....	35
53	Ngaue mo e tangata'i fonua 'o Tonga.....	35
54	Tu'unga totongi 'i hono ma'u mai	36
55	Pule 'oku nofo 'i he Pule'anga.....	36
56	Tuku'anga 'o e ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo keli 'i he ngata'anga 'o e taimi aleapau	36
57	Tapuni'i 'o e ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo 'i he ngata'anga 'o e taimi aleapau	37
58	Ngaahi kole	37
59	Fakafaingata'a'ia'i 'o ha Kautaha pe taha kuo foaki ki ai ha laiseni	37
60	Mafai ke hu	38
61	Ngaahi hia kehekehe	39
62	Hia 'oku fai 'e ha kautaha.....	40

NGAAHI TU'UTU'UNI KELI PETOLIUME

Na 'e fa'u 'i he mafai 'o e Lao ki he keli petoliume¹

Kamata'anga [1 'o Sanuali 1985]

1 Hingoa nounou

'E ui 'a e ngaahi Tu'utu'uni ni ko e ngaahi Tu'utu'uni Keli Petoliume.

KONGA I - NGAahi FAKAHINOHINO

2 'Uhinga'i lea

'I he ngaahi Tu'utu'uni ni, tuku kehe 'o ka fiema'u 'e he kupu ha 'uhinga kehe —

“**taimi aleapau**” ‘oku ‘uhinga ko e taimi ‘oku lolotonga mo‘ui ai ha aleapau petoliume ‘o hangē ko hono fakapapau‘i ‘i he ngaahi tu‘utu‘uni ‘o e ngaahi tu‘utu‘uni ni pea mo e aleapau petoliume;

“**ta'u aleapau**” ‘oku ‘uhinga ko ha ta‘u ‘oku kamata ‘i he ‘aho pe ‘i he fakamanatu fakata‘u ‘o e kamata‘anga ‘o e taimi aleapau;

“**kasa fekau'aki fakanatula**” ‘oku ‘uhinga ko e kasa fakanatula, kau ai‘a e tapuni ‘o e kasa tau‘atāina, ‘oku ma‘u mei he luo ‘i he ngaahi Kelekele ‘i he Tepile, ko e tefito‘i me‘a ‘oku ma‘u mei ai ko e lolo te‘eki sivi ;

“**kasa kaungangaue fakanatula**” ‘oku ‘uhinga ko e kasa fakanatula, ‘o kau ai ‘a e tapuni kasa tau‘atāina, kuo ma‘u mai mei ha luo ‘i he ngaahi Kelekele ‘i he Tepile, ko e lahi taha ‘o e me‘a ‘oku ne ma‘u mai ko e lolo mata, pea ‘a ia ‘oku fakamavahe‘i mei he lolo mata ‘o fakatatau ki he founga ngaue ‘a e mala‘e lolo maheni; ka kuo pau ke to‘o ‘oua ‘e fakakau ai ha huhu‘a haitolokaponi kuo to‘o pe ‘i ha ngaohi‘anga kasa;

“**ofisa kuo fakamafai**” ‘i he’ene fekau’aki mo ha tu’utu’uni ‘o e ngaahi Tu’utu’uni ni ‘oku ‘uhinga ko ha ‘ofisa ‘oku ngaue ‘i he mafai ‘o e Minisita;

“**palolo**” ‘oku ‘uhinga ko e kalani ‘e 42 U.S. pe ‘inisi kiupiki ‘e 9,702, ‘oku tatau ki he kalani Fua Pilitania ‘e 34.9726 (Imperial);

“**poloka**” ‘oku ‘uhinga ko ha poloka kuo fo’u ‘o hangē ko ia kuo tu’utu’uni ‘e he tu’utu’uni 3 ;

“**mahina fakatohi mahina**” pe “**mahina**” ‘oku ‘uhinga ko ha taha ‘o engaahi mahina ‘e 12 ‘o e ta’u fakatohi mahina;

“**ta’u fakatohi mahina**” pe “**ta’u**” ‘oku ‘uhinga ko ha taimi ko e mahina ‘e 12 hokohoko ‘o fakatatau ki he tohi mahina ‘a Kelekolio, ‘o kamata ‘i he 1 Sanuali ‘o ngata ‘i he 31 Tisema;

“**sipiliti paipa petoliume**” ‘oku ‘uhinga ko ha huhu’a haitolokaponi ‘oku ma’u mei he kasa fakanatula (kimu’a ke fua ‘a e lolo mata na’e to’o mei ai ki he totongi lolo) ‘aki ‘a hono fakamavahe ‘i pe ‘aki ha founa fakakemi pe fakasino;

“**Kautaha**” ‘oku ‘uhinga ko ha fa’ahi ki ha aleapau petoliume mo e Pule’anga ‘o Tonga pea koe’uhi ko e ngaahi taumu’a ‘o e ngaahi Tu’utu’uni ni ko ha fa’ahi pehē ‘e lava pe ko ha fo’i tokotaha.

“**lolo mata**” ‘oku ‘uhinga ko e lolo maka mahu’inga ‘i hono anga fakanatula kimu’a ke sivi ia pe fai ki ai ha to e ngaue, ka ‘oku ‘ikai kau ai ‘a e vai mo e ngaahi me’a kehe;

“**Ilo**” ‘oku ‘uhinga ko ha ‘ilo ‘o e petoliume, na’e te’eki ‘ilo kimu’a ‘oku ‘i ai, kuo ma’u ‘i he funga fonua ‘i ha’ane tafe ‘o lava fua ‘aki ‘a e ngaahi founa sivi maheni ‘a e ngaahi ngaue’anga ngaohi petoliume;

“**elia ‘ilo**” ‘oku ‘uhinga ko ha poloka pe ngaahi poloka ‘i loto ‘i he ngaahi Kelekele ‘i he Tepile ‘oku ‘i ai, ‘o ngata mei he ngaahi ngata’anga ‘o e ngaahi Kelekele ‘i he Tepile, ‘a e fotunga fakasioloki (‘o hangē ko hono mape’i ‘e he fakamatala fakamofuike ‘oku kaunga ki ai) pe ha kongā ‘o ia, ‘a ia ‘oku tu’u ai ‘a e ‘ilo ‘o e lolo;

“**laiseni fakatotolo**” ‘oku ‘uhinga ko ha laiseni kuo ‘oatu ‘i he kupu 7 ‘o e Lao ki he Keli Petoliume ‘o fakamafai ‘i ‘a e taha kuo foaki ki ai ‘a e laiseni ‘o ia ke fakatotolo ki he petoliume ‘i Tonga;

“**matātahi**” ‘oku ‘uhinga ko e fonua ‘oku hoko atu ki he tahi ‘oku ‘ufi’ufi mo tuku momoa ‘e he hu’a mo e mamaha ‘a e fetukuaki ‘a e tahi.

“**huhua ‘i kasa**” ‘oku ‘uhinga ko e huhu’a haitolokaponi ‘oku to’o pe ma’u mei he kasa fakanatula ‘aki ‘a e ngaahi founa ngaue maheni pe ‘o mala’e. ki hono fakalelei ‘i ‘o e kasa petoliume pe ‘i ha misini ngaohi kasa;

“**kupu kalatikula (graticular)**” ‘oku ‘uhinga ko ha kupu ‘oku lau ki ai ‘i he tu’utu’uni 3.

“**Pule’anga**” ‘oku ‘uhinga ko e Pule’anga ‘o e Pule’anga Tonga;

“**taha ‘oku ‘oatu ki ai ha laiseni**” ‘oku ‘uhinga ko ha taha ‘oku ‘oatu ki ai ha laiseni ‘o hangē ko hono fakahinohino ‘i he Lao ki he Keli Petoliume.

“**Minisitā**” ‘oku ‘uhinga ki he Minisita ‘oku ne tokangaekina e fonua;²

“**kasa fakaenatula**” ‘oku ‘uhinga ko e kasa ‘oku ma‘u mei he ngaahi vili‘anga mo e ngaahi luo keli pea ‘oku ‘i ai lahi taha pe ki he haitolokaponi;

“**kasa fakaenatula ‘oku ‘ikai ngaue fakataha**” ‘oku ‘uhinga ko e kasafakaenatula kehe mei he kasa fakaenatula ngaue fakataha;

“**fonua—tahi**” ‘oku ‘uhinga ko e ngaahi fonua ngoto kotoa pe ‘oku tākoto ‘i loto ‘i he lahi mo e ngaahi ngata‘anga ‘o e Pule‘anga ‘o Tonga, ‘o hangē ko hono fakamatala‘i, ‘e he Lao ki he Keli petoliume;

“**fonua ‘uta**” ‘oku ‘uhinga ko e funga fonua ‘o e ngaahi motu ‘o Tongatapu, ‘Eua, Ha‘apai, Vava‘u mo e ngaahi motu kehe ‘i he Pule‘anga ‘o Tonga, kau ai ‘a e ngaahi matātahi ‘o e ngaahi motu ni;

“**Konga**” ‘oku ‘uhinga ko ha konga ‘o e ngaahi tu‘utu‘uni ni;

“**petoliume**” ‘oku ‘uhinga ko e petoliume ‘o hangē ko hono fakamatala‘i‘i he Lao ki he Keli petoliume;

“**aleapau petoliume**” ‘oku ‘uhinga ko ha aleapau petoliume ‘o hange ko hono fakamatala‘i ‘i he Lao ki he Keli petoliume;

“**mala‘e petoliume**” ‘oku ‘uhinga ko ha ‘elia kuo hoko ko ha konga ‘o ha ‘elia ‘ilo pea ‘oku ne fālute ‘i ha ‘elia pe ‘e taha ‘o ngata mei he ngaahi ngata‘anga ‘o e ngaahi Kelekele ‘i he Tepile, ‘a e ‘elia kotoa ‘o e Lepa Lahi (reservoir) ‘oku kau ki ai ha palani langa fakalalakaka kuo fakahu atu ‘e ha Kautaha ‘i he ngaahi tu‘utu‘uni ‘o ‘ene aleapau petoliume;

“**ngaahi ngaue petoliume**” ‘oku ‘uhinga ko hono kumi pe ko hano ‘ilo pe ko hono ma‘u ‘o e petoliume ‘i Tonga ‘e ha pe ma‘a ha Kautaha koe‘uhi ko e ‘ai ma‘ana ‘aki hano vili, keli, ta‘aki pe ngaahi ngaue kehe pehē pe ko hono ngaohi ‘i he ngaue‘anga ha pisinisi ‘oku fai ‘e he kautaha ko ia ‘oku ngaue‘aki ‘i he ngaahi ngaue pehē, pea mo e ngaahi ngaue kotoa ‘oku kau ki ai, mo/pe ha fakatau atu pe fetuku ‘e ha Kautaha petoliume pe ngaahi kautaha pe ha fakatau mai taafataha pe ki hono fakatau atu ‘aki hano fakahu ki tu‘apule‘anga ‘e ha kautaha ia ‘e taha pe ngaahi kautaha ‘o e petoliume ko ia kuo ‘ilo pe kuo ma‘u, pea ‘oku kau ai ‘a e fetuku holo ‘i Tonga ‘e he pe ma‘ae kautaha ko ia ‘o e petoliume kuo ‘ilo pe ma‘u ki ha feitu‘u (point) ‘oku fakatau atu ai pe ‘ave pe fakahu atu ki muli, ka ‘oku ‘ikai kau ai —

- (a) hano fetuku holo ‘o e petōliume ‘i tu‘a Tonga;
- (b) ha ngaue sivi ‘i ha sivi‘anga; pe
- (c) ngaahi alea fakatau ‘o e ngaahi koloa lolo ko ia kuo sivi.

“**lepa lahi**” “**(reservoir)**” ‘oku ‘uhinga ko ha fakataha‘i fakakongokonga ‘o e petoliume ‘i ha fotunga fakasioloki ‘oku tu‘u fakakonga pe fakakatoa ‘i loto ‘i he ngaahi Kelekele ‘i he Tepile, ‘o fakangatangata ‘e he —

- (a) ngaahi ngata'anga fakafa'ahinga maka (Lithological);
- (b) ngaahi ngata'anga fakafa'u 'o e maka;
- (c) sone fehokotaki'anga 'i he vaha'a 'o e petoliume mo e levolo 'o e vai, pe ko ha fakataha'i 'o e ngaahi fakangatangata ko eni, 'o hoko ai 'a e fakatahataha kotoa 'a e petoliume 'o puke 'i he ivi malohi, huhu'a pe fetu'utaki kasa. Kapau ko ha konga pe 'o ha lepa lahi 'oku tu'u 'i loto 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile, ko ha lau 'i he ngaahi Tu'utu'uni ni ki ha lepa lahi pehē kuo pau ke 'uhinga pe ia ki he konga ko ia 'o ia 'oku tu'u 'i loto 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile.

“**Ngaahi Kelekele 'i he Tepile**” ‘oku ‘uhinga ko e ngaahi kelekele ‘oku fakamahino ‘i ha laiseni fakatotolo pe ha aleapau petoliume, ‘o hangē ko ia ‘e hoko, ‘o fakatatau ki he ngaahi ‘ēlia ‘oku lava fakahoko ki ai ‘a e laiseni ko ia pe aleapau;

“**ngaahi funga fonua**” ‘oku ‘uhinga ko e funga ‘ēlia ‘o e ngaahi motu ‘o Tongatapu, ‘Eua, Ha‘apai, Vava‘u mo e ngaahi motu kehe ‘i he Pule‘anga Tonga, kae ‘ikai kau ai ‘a e matātahi ‘o e ngaahi motu ni.

Ko e ngaahi lea ‘oku ‘ikai ke fakamatala‘i ‘i he ngaahi Tu‘utu‘uni ni ka ‘oku fakamatala‘i ia ‘i he Lao ki he Keli Petoliume, kuo pau, tuku kehe ka fiema‘u ‘e he kupu ha ‘uhinga kehe, ke nau ma‘u ‘a e ‘uhinga kuo foaki kiate kinautolu ‘i he Lao.

3 Fua ‘o e funga fonua ‘o mamani mo e fa‘u ‘o e ngaahi poloka

- (1) Koe‘uhi ko e taumu‘a ‘o e ngaahi Tu‘utu‘uni ni, ko e funga fonua ‘o e mamani ‘oku pehē ‘oku vahevahe ia ki he ngaahi sekisoni (sections) —
  - (a) ‘e he melitiane ‘o Kelenisi (Greenwich) pea ‘e he ngaahi melitiane ko honau mama‘o mei he melitiane ko ia ko e miniti ‘e 10 pe ko ha lolahi ‘o e miniti ‘e 10 ‘o e longitude; pea
  - (b) ‘e he ‘ekueta pea ‘e he ngaahi laine palaleli ‘o e latitude ko honau mama‘o mei he ‘ekueta ko e miniti ‘e 10, pe ko ha lolahi ‘o e miniti ‘e 10 ‘o e latitude;
‘oku fakangatangata takitaha kinautolu ‘e he —
    - (i) ngaahi konga ‘o 2 ‘o e ngaahi melitiane ko ia ‘a ia ko e mama‘o ‘o e taha mei he taha ko e miniti ‘e 10 ‘o e longitude; mo e
    - (ii) ngaahi konga ‘e 2 ‘o e ngaahi laine palaleli ko ia ‘o e latitude ‘a ia ko e mama‘o ‘o e taha mei he taha ko e miniti ‘e 10 ‘o e latitude.
- (2) Kapau ko e ‘elia ‘oku kau ki ai ha aleapau petoliume ‘oku lolotonga ngaue‘aki ‘oku ne falute ha konga ‘e taha, pe laka hake ‘i he taha, ‘o ha poloka kuo fa‘u ‘o hangē ko ia kuo tu‘utu‘uni ‘e he tu‘utu‘uni si‘i (1) —
  - (a) ko e ‘elia ‘o e konga ko ia pe ngaahi konga ko ia ‘oku ne fokotu‘u ‘e ia ha poloka; pea

- (b) ko e 'elia 'o e kongā pe ngaahi kongā 'oku toe 'o e poloka na'e 'uluaki lau ki ai (ka 'oku 'ikai kau ai ha kongā 'o e 'elia ko ia 'oku kau ki ai ha aleapau petoliume 'oku lolotonga ngaue'aki) 'oku ne fa'u 'e ia ha poloka.
- (3) Ka ngata ke to e ngaue'aki ha aleapau petoliume 'oku kau ki ha 'elia 'oku lau ki ai 'i he tu'utu'uni si'i (2)(a), 'e ngofua ki he Minisita, 'aki ha tohi ma'u mafai 'i he tohinima, ke ne fakapapau'i kuo pau ke fakataha'i 'a e 'elia mo ha poloka 'e taha pe ngaahi poloka, ko ha poloka pe ngaahi poloka —
- (a) kuo fa'u 'o hangē ko ia kuo tu'utu'uni 'e he tu'utu'uni ni;
- (b) 'o hoko ko e kongā 'o e sekisoni kalatikula 'a ia ko e kongā 'o ia 'a e 'elia; pea
- (c) ko ia pe 'oku —
- (i) ha poloka pe ngaahi poloka 'oku kau ki ai ha aleapau petoliume 'oku lolotonga ngaue'aki; pe
- (ii) ha poloka pe ngaahi poloka kuo fa'u 'i he tu'utu'uni-si'i (2)(b).
- (4) Ka 'i ai ha tu'utu'uni faka'osi 'oku fai 'i he tu'utu'uni si'i (3) —
- (a) ko e 'elia mo e 'u poloka, fakatou'osi kinaua ko e me'a ia ke fakakaukau'i faka'osi, kuo ngata ke ne fa'u ha ngaahi poloka mavahe pea ko honau 'elia fakataha 'oku ne fa'u 'e ia ha poloka pe taha; pea
- (b) fekau'aki mo e 'elia mo ha poloka, 'oku kau ki ai ha aleapau petoliume 'oku lolotonga ngaue'aki, ko e poloka kuo fokotu'u 'e he tu'utu'uni faka'osi ko ha poloka ia ki he toenga 'o e taimi 'o e aleapau petoliume ko ia.
- (5) 'I he ngaahi tu'utu'uni ni —
- (a) ko ha lau ki ha poloka 'oku fokotu'u 'e ha sekisoni kalatikula 'oku kau ai pe ha lau ki ha poloka 'oku fokotu'u 'e ha 'elia 'o ha kongā 'o ha sekisoni kalatikula; pea
- (b) ko ha lau ki ha sekisoni kalatikula 'oku ne fokotu'u ha poloka 'oku kau aipe ha lau ki ha sekisoni kalatikula, ko ha kongā pe 'o ia 'oku ne fa'u ha poloka.

4 Mape fakamatala³

- (1) 'Oku ngofua ki he Kapineta ke ne finangalo ke teuteu ha mape fakamatala 'o fakaha ai 'a e 'elia fakasiokalafi 'o e Pule'anga 'o Tonga kuo vahe ki ha ngaahi poloka kuo fa'u 'o hange ko ia kuo tu'utu'uni 'i he tu'utu'uni 3.
- (2) Ko e mape fakamatala 'e teuteu 'o hangē ko e tu'utu'uni si'i (1) kuo pau ke tuku ia 'i he 'ofisi ko ia 'e loto ki ai 'a e Kapineta, mei he taimi ki he taimi, 'aki ha fanongonongo 'e pulusi 'i he Kāsete.
- (3) Ko e poloka takitaha 'i he mape fakamatala 'e 'oange hano fika mo hano mata'itohi, pe 'ai pe 'i he mape koe'uhi ke fakamahino'aki.

- (4) 'E ngofua ki he Minisita, mei he taimi ki he taimi, ke ne fakamo'oni'i ha mape ko ha tatau mo'oni ia 'o e mape fakamatala kuo teuteu fakatatau ki he tu'utu'uni ni, pea ko ha tatau pehē kuo pau ke tali ia 'i he ngaahi hopo kotoa pe ko e fakamo'oni 'o e kakano 'o e mape fakamatala kuo teuteu ko ia.
- (5) Hili 'a e pulusi 'o e mape fakamatala kuo teuteu 'o hangē ko e tu'utu'uni 4 ni, ko ha lau 'i ha laiseni fakatoto pe ha aleapau petoliume kuo foaki fakatatau ki he Lao Keli Petoliume ki ha poloka kuo fakamahino'i kuo pau ke lau ko ha fakamatala pe ia ki he poloka kuo fakamahino'i ko ia 'i he mape fakamatala.

KONGA II - TOKONAKI FAKAPA'ANGA

5 Totongi lolo

Kuo pau ke totongi 'e ha Kautaha 'a e totongi lolo 'o fakatatau ki healeapau petoliume pea mo e ngaahi tu'utu'uni ni.

6 Tapui 'a hono 'ave 'o e lolo

Kapau kuo 'ikai lava 'e ha Kautaha ke totongi ha totongi lolo 'oku totongi 'e ia 'i he pe kimu'a 'i he 'aho totonu, pe ha fakaloloa 'o ia kuo fakangofua 'e he Minisita, 'oku ngofua ki he Minisita, 'aki ha fekau 'e tufa ki he Kautaha, 'o tapui 'a e fetuku 'o e, pe ha ngaahi ngaue 'i he pe 'aki, ha petoliume mei he mala'e petoliume ko ia, pe mei ha mala'e petoliume kehe 'oku kau ki ai ha aleapau petoliume 'a ia 'oku fa'ahi ki ai 'a e Kautaha, pe mei he fakatou'osi, kae'oua kuo totongi kotoa 'a e ngaahi totongi lolo na'e te'eki totongi pe kae'oua kuo fai ha alea pea tali 'e he Minisita, ki he totongi 'o e totongi lolo; pea kuopau ke fai 'e he Kautaha 'a e fekau.

7 Ta'ofi 'o e totongi lolo, etc.

'Oku ngofua ki he Minisita 'i ha kole 'e fai ki ai 'e he Kautaha —

- (a) ke ta'ofi, kotoa pe ha konga, ha totongi lolo 'oku pau ke totongi, pe
- (b) toloi 'a e totongi 'o ha totongi lolo 'i ha ngaahi tu'unga (kapau 'oku 'i ai) 'a ia te ne fakapapau'i pea fakamahino, 'i he tohi ngaue ma'u mafai 'o hono ta'ofi pe toloi.

8 Malu'i koe'uhi ko e fai mo e totongi mai 'o e totongi lolo

- (1) 'Oku ngofua ki he Minisita, mei he taimi ki he taimi, ke ne fai ha ngaahi alea 'e ha totonu kiate ia ke fakapapau'i 'e fai 'e he Kautaha 'a e ngaahi Tu'utu'uni ni pea mo e aleapau petoliume, pe, pea tautefito 'e ngofua ke ne tali 'a e ngaahi malu'i mei he kau ma'u 'inasi 'i he Kautaha pe ki he, koe'uhi ko e fai 'o ia.

- (2) Ko ha fo'i pa'anga 'oku totongi koe'uhi ko e totongi lolo 'o hangē ko e tu'utu'uni 5 ko ha mo'ua ia ke totongi ki he Pule'anga 'o Tonga pea 'e ngofua ke 'eke ke totongi mai 'i ha fakamaau'anga ma'u mafai.
- (3) Ko ha tohi fakamo'oni 'a e Minisita 'o fakamo'oni'i ha fo'i pa'anga mahino 'oku pau ke totongi ko e totongi lolo 'e ha taha 'oku fakamahino'i 'i ha tohi fakamo'oni kuo pau, 'i ha faka'ilo 'o e taha ko ia 'i ha hopo koe'uhi ke totongi mai ha totongi lolo, ke tali ia ko ha fakamatala fakamo'oni 'o e me'a ko ia, ka 'e 'ikai kau kovi ia ki ha totonu ke ui fakamo'oni ke fakafepaki'i.

9 Totonu 'o e fakatautuki

Kapau pea 'i ha taimi 'oku 'i ai ha ngaahi totongi fakataimi kuo fakapapau'i 'o e ngaahi totongi lolo kuo ta'ofi (reserved) 'e ha aleapau petoliume pe ha kongā 'o ia takitaha pehē, 'e tomui pe 'oku ta'e-totongi 'oku te'eki totongi 'o fe'unga mo e mahina fakatohi mahina 'e 2 hoko mai hili ha ni'ihi 'o e ngaahi 'aho na'e totonu ke totongi ai 'a e pa'anga ko ia (pe 'e 'eke fakalao 'a e me'a tatau ko ia pe 'ikai); pea toki toutou fai pe 'i he hoko 'a e me'atatau 'oku ngofua ki he Pule'anga 'aki ha 'ofisa kuo fakamafai'i totonu ki ai (ko ha faito'o fakalahi ia pea 'ikai ha'ane kau kovi ki ha toe ngaahi totonu kehe mo ha ngaahi faito'o 'e 'i ai ha'ane totonu ki ai) ke hu ki he pea ki he funga 'elia 'a ia 'e ma'u pe nofo'i 'i he taimi ko ia 'e he Kautaha. Koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o ha aleapau petoliume pe ko hono ngaue'aki 'o ha ni'ihi 'o e ngaahi totonu kuo foaki 'e ha aleapau pehē pea 'e ngofua ke ne puke mo fakatautuki pea fakatau atu 'o hangē ko ia 'oku ngofua ke fai 'e he kau ma'u Kelekele ki he ngaahi totongi lisi kuo tomui hono totongi 'a hono katoa pe ko ha ni'ihi 'o e ngaahi sitoka petoliume mo e ngaahi koloa 'o ia, ngaahi misini, ngaahi me'a fakamisini, ngaahi me'a ngaue, ngaahi naunau ngaue, ngaahi koloa 'a e Kautaha 'a ia 'e 'ilo 'i he pe funga 'elia kuo hu ki ai pea mei he ngaahi pa'anga 'e ma'u mei he fakatau atu 'o e fakatautuki pehē 'e ngofua ke ne ta'ofi pea totongi 'a hono katoa 'o e ngaahi mo'ua 'oku tomui hono totongi 'o e ngaahi totongi fakataimi kuo fakapapau'i ko ia, mo e ngaahi totongi lolo pea mo e ngaahi totongi foki mo e ngaahi fakamole 'o e pea kau ki ha fakatautuki mo ha fakatau atu pehē pea 'oatu 'a e toenga pa'anga (kapau 'oku 'i ai) ki he Kautaha, ka kuo pau ka 'i ai ha fakafekiki pe kuo 'ikai lava ha lota taha 'a e ngaahi fa'ahi 'o kau ki he lahi 'o e pa'anga 'oku totongi ko e totongi lolo ko e lahi pe ko ia 'o e pa'anga, 'e pehē 'e he Kautaha ko e lahi ma'ulalo taha ia 'o e totongi lolo 'o e ngaahi totongi lolo 'oku ala totongi 'e totongi 'e he Kautaha pea kuo pau ai ki he Pule'anga ke 'oua na'a ne ngaue'aki 'ene ngaahi totonu 'i he tu'utu'uni ni.

10 Ngaahi totongi 'o e aleapau petoliume mo e laiseni fakatotolo

Ko e ngaahi totongi ke fai 'i he kupu 5(2) 'o e lao ki he keli petoliume kuo pau ko e \$1000 'i ha kole ki ha aleapau petoliume pe ha \$500 'i ha kole ki ha laiseni fakatotolo.

KONGA III - NGAahi LEKOOTI, NGAahi 'AKAUNI, ETC.

11 Ke tauhi mo 'oatu 'e he ngaahi Kautaha ha ngaahi lekooti

- (1) Kuo pau ke tauhi 'e ha Kautaha ha ngaahi lekooti kakato mo tonu 'i he sipinga ko ia 'a ia 'e fakangofua 'e he Minisita mei he taimi ki he taimi, 'oku tu'u ai 'a e ngaahi fakamatala fakaikiiki 'o e ngaahi me'a ko eni —
  - (a) ko hono vili, fakaloloto'i, tapuni'i pe li'aki 'o hono kotoa 'o e ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo;
  - (b) 'a e maka mo e kelekele kuo vili ai ha ngaahi vili'anga mo ha ngaahi luo;
  - (c) 'a e paipa ukamea (casing) na'e fakahu 'i he ngaahi vili'anga kotoa pe mo e ngaahi luo pea mo ha liliu ki ha paipa pehē;
  - (d) ha petoliume, vai pe ngaahi maka mahu'inga faka'ekonomika kehe kuo ma'u;
  - (e) ko e ngaahi 'elia kuo fai ai ha ngaue fakasioloki pe fakasiofisikale;
  - (f) mo ha to e ngaahi me'a kehe 'oku fekau'aki, mo e ngaahi me'a 'i 'olunga 'a ia 'e fakapotopoto hano fiema'u mei he taimi ki he taimi 'e he Minisitā;

pea kuo pau ke tauhi foki 'a e ngaahi mape fakasioloki totonu mo e ngaahi palani mo e ngaahi lekooti fakasiofisikale mo ha ngaahi faka'uhinga'i lea kau ki he ngaahi kelekele 'i he Tepile. Mo ha ngaahi mape, palani, ngaahi lekooti pehē mo e ngaahi faka'uhinga'i lea pea ko e ngaahi fakamatala (reports) katoa fakasioloki mo fakasiofisikale kuo fai 'e he pe ma'ae Kautaha kuo pau ke faka'atā ki hono sivi 'e he Minisita pe ko 'ene kau 'ofisa kuo fakamafai 'i totonu, pea kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha 'a e ngaahi tatau 'o e ngaahi mape mo e ngaahi palani, mo e ngaahi lekooti mo e ngaahi faka'uhinga'i lea mo e ngaahi fakamatala (reports) ki he Minisita 'i ha taimi 'e fiema'u ai.

- (2) Kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha ki he Minisita —
  - (a) 'i he loto mahina 'e taha hili 'a e ngata'anga 'o e taimi fakakuata ta'u takitaha —
    - (i) ha fakamatala fakanounou 'o e ngaue fakasiofisikale mo fakasioloki kotoa pe kuo fai;
    - (ii) ha fakamatala fakanounou 'o e ngaue vili kotoa pe pea mo e ngaahi ola kuo ma'u;
    - (iii) ha tohi fakahokohoko 'o e ngaahi mape, ha tohi fakahokohoko 'o e ngaahi fakamatala pea mo tohi fakahokohoko 'o e ngaahi fakamo'oni fakasiofisikale mo fakasioloki kehe teuteu 'e he pe ma'ae Kautaha;
    - (iv) ha tohi fakaha 'o e ngaahi palani fakatotolo ki he kaha'u;

- (b) 'i he loto mahina 'e 2 hili 'a e 'uluaki 'aho 'o Sanuali pea mo e 'uluaki 'aho 'o Siulai 'i he 'aho takitaha, 'a e ngaahi 'esitimeti 'o e lolo mata pea mo e kasa fakanatula 'e ma'u mo e ngaahi fakahu atu ki tu'a pule'anga ki he ngaahi taimi fakavaeua ta'u 'e fa takitaha 'i he hili ange pe 'a e 'aho ko ia;
- (c) 'i he loto mahina 'e 4 hili 'a e ngata'anga 'o e ta'u fakatohi mahina taki taha —
- (i) ngaahi 'esitimeti 'o e ngaahi talifaki 'oku ala toe ngaue'aki faka'ekonomika 'o e lolo mata mo e kasa fakanatula 'i he ngata'anga 'o e ta'u ko ia;
- (ii) ha lekooti, 'i he sipinga kuo fakangofua 'e he Minisita, 'a ia 'oku ne fakamatala'i 'a e ngaahi ola 'o e fakatotolo katoa, langa fakalalakaka mo e ngaahi ngaue kehe kuo fai 'e he Kautaha lolotonga 'o e ta'u ko ia 'o fekau'aki mo e kumi ki he vili ki he pea mo e ma'u 'o e petoliume.
- (d) ngaahi fakanounou 'o e ngaahi luo fakatotolo, kau ai 'a e ngaahi kulupu litolosikale kehekehe, ngaahi ngata'anga fakakalasi mata'itohi mo e ngaahi sone haitolokapone, 'i he loto mahina 'e 6 mei hono faka'osi 'a e vili. Ko ha fakamatala pehē 'e 'ikai lava ma'u totonu 'i he loto taimi ko 'eni kuo pau ke fakahu ia 'i he vave taha, 'e lava;
- (e) mei ha taimi ki he taimi ha ngaahi palani kehe ko ia mo ha fakamatala ki he fakalalakaka mo e ngaahi ola pe ko e ngaahi ngaue 'a e Kautaha 'a ia 'e totonu hono fiema'u 'e he Minisitā; pea
- (f) 'i hono tukuange 'o ha kongā 'o e ngaahi kekelekele 'i he Tepile, ngaahi mape, ngaahi palani, ngaahi fakamatala, ngaahi lekooti, ngaahi faka'uhinga'i lea mo e ngaahi fakamo'oni, kuo fai pe kuo ma'u 'e he pe ma'ae Kautaha, kau ki he fakatotolo, langa fakalalakaka hono ma'u mai, pea mo ha ngaahi ngaue 'i he ngaahi Kelekele momoi, 'a ia 'e fiema'u 'e he Minisita.

12 Ke tauhi 'a e ngaahi kongā faka'ali'ali 'e he Kautaha

Kuopau ke hanga 'e he Kautaha ki he ngata'anga 'e lava 'o fakapipiki totonu mo lelei pea tauhi ko ha ma'u'anga fakamatala ki ha taimi ko e ta'u fakatohi mahina 'e taha ha ngaahi kongā faka'ali'ali 'o e 'ulungaanga 'o ha petoliume kuo 'ilo 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile pea ki ha taimi ko e ta'u fakatohi mahina 'e 2 ko e ngaahi kongā faka'ali'ali 'o e ngaahi maka kehekehe kuo 'ilo 'i ha vili'anga pe luo. Kuo pau ke ngofua 'a e Minisita pe ko hono fakafofonga ki he ngaahi kongā faka'ali'ali pehē 'i he ngaahi taimi fakapotopoto kotoa pe pea kuo pau ke 'i ai 'a 'ene totonu ke ne fiema'u ha ngaahi fa'ahinga fakafofonga 'o e ngaahi kongā faka'ali'ali pehē ke 'oange kiate ia. Pea 'ikai ko ia pe, ka 'e ngofua ki he Minisita ke ne tauhi ha ngaahi fa'ahinga me'a faka'ali'ali kuo 'oatu.

13 Ke tauhi 'e he Kautaha ha ngaahi konga faka'ali'ali

- (1) Kuo pau ke hanga 'e he Kautaha 'o tauhi ha ngaahi 'akauni kakato mo totonu, 'i ha sipinga ko ia 'a ia 'e fakangofua mei he taimi ki he taimi 'e he Minisita, 'i he taimi kotoa pe lolotonga 'a e taimi aleapau. Kuo pau ke tu'u 'i he ngaahi 'akauni ko eni 'a e ngaahi fakamatala totonu 'o e —
- (a) lahi katoa 'o e —
- (i) lolo mata mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile;
- (ii) kasa fakanatula te'eki ngaohi kuo ma'u mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile;
- (b) ko e ngaahi fa'ahinga (grades) mo e kalavite 'o e lolo mata kuo ma'u mai pea mo e fa'u 'o e kasa fakanatula kuo ma'u mai;
- (c) ko hono lahi kuo fakatau atu 'o e —
- (i) lolo mata;
- (ii) kasa fakanatula;
- (iii) sipiliti paipa petoliume
- (iv) koloa petoliume kuo 'osi sivi takitaha kau ai 'a e ngaahi huhu'a 'i kasa petoliume;
- (v) sulifa, 'i ha sipinga pe, pe ha ngaahi kasa kehe huhu'a pe fefeka, fakataha mo ha ngaahi hingoa 'o ha kau fakatau mai, 'a e lahi kuo fakatau mai pea mo e totongi kuo fai 'e he taha fakatau mai takitaha;
- (d) 'a e lahi kuo huhu ki he fa'u 'o e —
- (i) lolo mata;
- (ii) kasa fakanatula;
- (iii) sipiliti paipa petoliume
- (iv) koloa petoliume kuo sivi takitaha, kau ai 'a e ngaahi kasa huhu'a petoliume;
- (v) vai mo e ngaahi huhu'a kehe pe ngaahi kasa;
- (e) 'a e lahi kuo ngaue'aki ki he vili mo e ngaahi ngaue kehe ki hono ma'u mai (kehe mei he ngaahi lahi kuo fakaha 'i he (d) 'i 'olunga) pea ngaue'aki 'i hono pamu ki he tuku'anga lolo mo e ngaahi sivi 'anga lolo 'i he Pule'anga 'o Tonga 'o e —
- (i) lolo mata;
- (ii) kasa fakanatula;
- (iii) sipiliti paipa petoliume;
- (iv) koloa petoliume kuo sivi takitaha, kau ai 'a e ngaahi huhu'a kasa petoliume.

- (f) 'a e lahi 'o e lolo mata kuo sivi 'i he pule'anga pea mo e lahi 'o e koloa takitaha kuo sivi, kau ai 'a e huhua'i kasa petoliume, kuo ma'u mei ai; mo e
- (g) lahi 'o e kasa fakamatula kuo ngaahi 'i he pule'anga ki hono to'o 'o e sipiliti paipa petoliume pe ngaahi huhu'a kehe mo e ngaahi huhua'i kasa petoliume pea mo e lahi 'o e —
- (i) sipiliti paipa petoliume;
  - (ii) putane (butane);
  - (iii) polopane (propane);
  - (iv) mo ha ngaahi huhu'a kehe pe ngaahi kasa pe ngaahi me'a fefeka kuo ma'u mei ai;
- (h) 'a e lahi 'o e kasa fakamatula kuo fakamomofi;
- (i) ha to e fakamatala ko ia 'e fakapotopoto ke fiema'u 'e he Minisita mei he taimi ki he taimi.
- (2) Kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha 'i ha loto mahina fakatohi mahina 'e 2 hili 'a e 'uluaki 'aho 'o Sanuali pea mo e 'uluaki 'aho 'o Siulai 'i he ta'u takitaha, ki he Minisita ha fakanoounou 'o e ngaahi 'akauni ko ia ki ha taimi fakavaeua ta'u pehē takitaha, 'i ha sipinga mei ha taimi ki he taimi kuo fakangofua 'e he Minisita, fakataha mo ha fakamatala 'o e ngaahi totongi lolo kotoa 'oku pau ke totongi fekau'aki mo e taimi fakavaeua ta'u pehē takitaha.

14 Ke 'omai 'e he kautaha ha tatau 'o e ngaahi aleapau

Kuo pau ke hanga 'e he Kautaha 'i he loto mahina fakatohi mahina 'e 2 he kautaha mei he 'aho 'o hono fai, 'o 'oatu ki he Minisita ha ngaahi tohi liliu, ngaahi lisi, ngaahi me'a kuo tuku atu, ngaahi aleapau mo e ngaahi tohi fakamo'oni (deeds) 'oku kau ki ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile pe ha kaunga ki ai pea 'oku fa'ahi 'a e Kautaha ki ai pea 'oku ma'u 'e he Kautaha fakahangatonu pe ta'efakahangatonu koe'uhi ko ia ha lelei pe fakatupu ha mo'ua.

15 Ngaue ke fai ki he Fakamatala kuo 'omai 'e he Kautaha

- (1) Kuo pau ke fale'i ma'u pe 'e he Kautaha 'a e Minisita ki ha ngaahi langa fakalalaka lalahi kotoa pe 'oku kau ki he ngaahi ngaue 'i ha aleapau petoliume kau ai, ka 'oku 'ikai fakangatangata ki ai, 'a e fakamatula kau ki he vili, fakaloloto'i, ngaahi, monomono, tapuni'i, li'aki pe faka'osi 'o e ngaahi luo.
- (2) Ko e ngaahi lekooti luo kotoa pe kau ai 'a e ngaahi litolosia, ngaahi loka'uhila, ngaahi loka ki he fa'u 'o e luo, ngaahi uho'i me'a faka'ali'ali mo e uho'i fakamatala; ngaahi mape mo e ngaahi makineti; pea mo e toe ngaahi fakamatala fakasioloki mo fakasiofisikale kehe kotoa pe ngaahi faka'uhinga'i lea mo e ngaahi fakamatala (reports) kuo teuteu pe kuo ma'u 'e ia ko e ola 'o 'ene ngaahi

ngaue 'i he aleapau petoliume pea mo hono katoa 'o e ngaahi fakamatala fakatekinikale, fakapa'anga, mo faka'ekonomika, ngaahi ako (studies), 'u 'analaiso, ngaahi fakamahu'inga mo e ngaahi faka'uHINGA'i lea kuo teuteu 'e he pe ma'ae Kautaha fekau'aki mo e ngaahi Kelekele 'i he Tepile kuo pau ko e koloa ia 'a e Pule'anga, ka kuo pau ke 'i ai 'a e totonu 'a e Kautaha ke ta'ofi ha ngaahi tatau 'o e ngaahi faka'uHINGA'i lea, ngaahi fakamatala, 'u mape, 'u tepi, 'u loka mo e ngaahi konga 'o e ngaahi kongokonga me'a faka'ali'ali ke ne ngaue'aki. Kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha ki he Minisita 'i ha loto taimi fakapotopoto hili 'a 'enua hoko ko e ngaahi tatau 'ataa 'a ē 'i 'olunga. Kuo pau ke 'oatu ha ngaahi tatau sepia 'e he Kautaha 'i ha taimi pe 'e fai mai ai ha kole ki ai.

- (3) Ko e ngaahi mape, ngaahi palani, ngaahi fakamatala, 'u tepi, ngaahi me'a faka'ali'ali, ngaahi ako, ngaahi lekooti, ngaahi faka'uHINGA lea mo e 'u fakamo'oni (data) 'a ia 'oku fiema'u ke 'oatu 'e he Kautaha ki he Minisita koe'uhi ko ha aleapau petoliume kuo pau ke 'omai ia pea totongi 'e he Kautaha pea, fakatatau ki he tu'utu'uni ni, kuo pau ke 'ai ia ko e fakapulipuli 'e he Kautaha pea mo e Pule'anga, tuku kehe 'o ka fai ha loto taha 'o kehe. Kuo pau ke 'i ai 'a e totonu 'a e Pule'anga —
- (a) 'i ha taimi pe ke ne ngaue'aki ha fakamatala kuo ma'u mei he Kautaha koe'uhi ko e taumu'a 'o hono teuteu mo pulusi 'a e ngaahi fakamatala mai fakakatoa mo e ngaahi fakamatala fakalukufua ki he lahi kuo a'u ki ai 'a e ngaahi ngaue 'i ha aleapau petoliume;
- (b) 'i ha taimi pe, ke ngaue'aki ha fakamatala savea fakakonga feitu'u (topokalafi), kau ai ha topokalafi ki lalo tahi, ki ha fa'ahinga taumu'a tatau pe ko e ha;
- (c) 'i ha taimi pe, ke ngaue'aki ha fakamatala kuo ma'u mei he Kautaha koe'uhi ko e taumu'a 'o ha 'apaiate pe hopo 'i he vaha'a 'o e ngaahi fa'ahi;
- (d) 'i ha taimi pe, ke ngaue'aki ha fakamatala kau ki ha ngaahi maka mahu'inga faka'ekonomika kehe mei he petoliume;
- (e) ke tukuange pe ngaue'aki 'a e ngaahi naunau 'oku fakaha 'i he tu'utu'uni-si'i (2) kau ki he ngaahi konga kuo momoi 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile, 'i honau momoi pe; pea 'i hono fakangata ke tukuange pe ngaue'aki 'a e ngaahi naunau ko ia kau ki he toenga 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile na'e te'eki momoi kimu'a.
- (4) Kuo pau ke 'i ai 'a e totonu 'a e Kautaha ke ne ngaue'aki 'a e ngaahi naunau kuo fokotu'u 'i ha tu'utu'uni-si'i (2) koe'uhi ko ha taumu'a fekau'aki mo e ngaahi ngaue 'a e Kautaha 'i ha aleapau petoliume pea ke fakaha 'a e fakamatala 'oku tu'u 'i he ngaahi fakamatala pehē ki ha kau faka'eke'eke mei tu'a 'oku ngaue'aki felave'i mo e ngaahi ngaue 'a e Kautaha 'i ai, ki ha pangike pe kautaha fakapa'anga 'a ia 'e ala kumi fakapa'anga mei ai 'a e Kautaha pe, 'i he loto ki ai 'a e Minisita, ki ha fa'ahi hono tolu 'a ia 'oku 'i ai ha'ane kaunga bona fide 'i hono ma'u 'aki hano fakatau mai, fakafetongi pe kehe 'a hono katoa pe

ha kongā'o e ngaahi totonu 'a e Kautaha mo kaunga 'i ha aleapau petoliume. Kuopau ke fakaha 'e he Kautaha ki he Pule'anga 'a hono fakaha pe ko hono 'ave 'o ha ngaahi totonu pe kaunga 'o fakatatau ki he kupu ni.

KONGA IV - NGAahi Totonu TA'OFI 'E HE PULE'ANGA

16 Ngofua ke ngaue'i 'e he Pule'anga ha me'a kehe 'i he ngaahi kelekele 'i he tepile

Ko e Pule'anga pe ko ha taha kehe kuo fakamafai'i 'e he Pule'anga ki he taumu'a ko ia kuo pau ke 'i ai 'ene totonu —

- (a) ke ne hu ki he pea ki he funga 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile pea mo e ngaahi pe ha kongā 'o ia ke kumi ki ha, keli ki he mo 'ave ha ngaahi me'a kehe mei he petoliume 'i ai pe ki hono kotoa mo e taumu'a kotoa pe kehe mei ai 'oku fai ki ai ha aleapau petoliume;
- (b) ke fakangoto, langa mo ngaue'aki ha ngaahi luo pehē, 'u saafi, 'u levelo, 'u fakatafenga-vai, 'u taki anga-vai, 'u keli lalo fonua, 'u fale, 'u misini, ngaahi naunau misini mo e ngaahi me'a kehe 'i he funga, 'i he pe 'i lalo 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'a ia 'oku fakakaukau 'a e Pule'anga 'e 'aonga pe fiema'u koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'oku fakamahino 'i he palakalafi (a) 'o e tu'utu'uni-si'i ni;
- (c) ke foaki ha ngaahi totonu pehē, ngaahi tohi fakangofua pe ha ngaahi atā ke fou atu 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'a ia 'e fakapotopoto ke fiema'u 'e ha kakai kehe koe'uhi ko e taumu'a ko hono fakatoka, ngaue'aki mo hono tauhi 'o e 'u paipa 'u uaea (cables), telefoni mo e ngaahi laine 'uhila mo fetu'utaki'anga mo e hu'anga ki 'uta ka kuopau ke ngaue'aki 'a e ngaahi totonu ko ia 'i ha founga 'a ia 'e 'ikai kaunoa 'i he ngaahi totonu 'a ha taha kuo foaki ki ai ha laiseni 'i ha laiseni fakatotolo pe ha Kautaha 'i ha aleapau petoliume; ka kuo pau foki ke totongi ha totongi huhu'i veitokai ki he mole kotoa pe pe maumau 'a ia 'e fakatupu 'e ha taha kuo foaki ki ai ha laiseni pe ha Kautaha koe'uhi ko hono ngaue'aki 'o e Ngaahi totonu ko ia.

17 Ngofua ki he Pule'anga ke hu ki he ngaahi potu-fonua 'i he tepile ki ha taumu'a kehe

Kuo pau ke 'i ai 'a e totonu 'a e Pule'anga pe ko ha taha kehe kuo fakamafai'i 'e he Pule'anga —

- (a) ke hu ki he pea ki he funga 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile koe'uhi ke ngaohi pe tauhi 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile ha ngaahi lepa lahi ko ia, ngaahi pamu'anga, ngaahi fale misini fakatupu, naunau tali mo 'ave fakaletio, ngaahi 'ahanga, ngaahi hala, ngaahi laine makoni mo telefoni

mo e ngaahi paipa pe ngaahi me'a kehe 'a ia 'e pehē 'e he fakakaukau 'a e Pule'anga, 'oku 'aonga pe fiema'u koe'uhi ko ha taumu'a;

- (b) ke ma'u mei he pea to'o mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile ha maka ko ia, kelekele mo ha ngaahi maka mahu'inga kehe 'a ia 'e 'aonga pe fiema'u ki hono ngaahi mo tauhi 'a e ngaahi me'a 'oku fakamahino 'i 'i he palakalafi (a) 'o e tu'utu'uni ni;
- (c) 'i he taimi kotoa ke ohu vai mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile pe ke 'ataa foki ke 'alu ki ai; pea
- (d) ke fe'alu'aki 'i he taimi kotoa pe 'i he funga pea fou atu 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile koe'uhi ko e ngaahi taumu'a kotoa pe ko ia 'e fiema'u:

ka kuo pau ma'u aipe ke ngaue'aki 'a e ngaahi totonu ko ia 'i ha founga 'a ia 'e 'ikai te ne kaunoa 'i he ngaahi totonu 'a ha taha kuo foaki ki ai ha laiseni 'i ha laiseni fakatotolo pe ha Kautaha 'i he Aleapau Petoliume; ka kuo pau foki ke totongi ha totongi huhu 'i veitokai ki he mole katoa pe maumau (ka 'e 'ikai kau ai 'a e mahu'inga 'o ha ngaahi maumau kuo 'ave) 'a ia 'e fakatupu 'e ha taha kuo foaki ki ai ha laiseni pe ha Kautaha koe'uhi ko e ngaue'aki 'o e ngaahi totonu ko ia.

18 Ngofua ki he Pule'anga ke vahe'i ha Potu Fonua 'i he Tepile ki ha, ngaahi fa'ahi hono tolu kae pule 'a e ngaahi totonu 'a e Kautaha

Kuopau ke 'i ai 'a e totonu 'a e Pule'anga 'i ha taimi pe ke ne vahe'i ki ha taha 'a hono kotoa pe ha 'elia pe ngaahi 'elia 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile ki ha taumu'a pe, ka kuo pau ke fai ha vahe'i pehē 'o fakatatau ki he ngaahi totonu 'a ha Kautaha 'i ha aleapau petoliume.

19 Ngofua ki he Pule'anga ke vahe'i ha funga fonua ke uesia 'a e totonu 'a e Kautaha

- (1) 'Oku ngofua ki he Pule'anga 'i ha taimi pe ngaahi taimi ke ne fai ha fanongonongo ki ha Kautaha kuo fai ha kole ki he Pule'anga ke ne ma'u 'a e ngaahi totonu ki he funga fonua 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia ko ia 'o ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'o hangē ko ia 'oku lau ki ai 'i he fanongonongo ko ia.
- (2) Kapau 'oku 'ikai ke 'oatu 'e he Kautaha ha fanongonongo ki he Pule'anga 'o pehē 'oku 'ikai ke ne loto ki he loto lelei 'a e Pule'anga ki ha kole pehē 'i he loto 'aho 'e 90 hili 'a hono ma'u 'o ha fanongonongo pehē, kuopau ke toki ma'u ai 'e he Pule'anga 'i ha taimi pē pe ngaahi taimi hili ia ke vahe'i katoa pe ha kongā 'o e funga fonua 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia pehē;

KA KUO PAU 'e 'ikai ta'efakakau 'e ha vahe'i pehē 'a e 'elia pe ngaahi 'elia ko ia mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile ka ko e ta'e fakakau pe 'o e totonu 'a e Kautaha ke hu pea nofo 'i he funga fonua 'o ia.

- (3) Kapau 'e fai 'e he Kautaha ha fakaha 'o 'ene ta'eloto ki ai 'i he loto taimi ko ia pea kuo loto pe 'a e Pule'anga ia ke fakahoko 'a e vahe'i ko ia neongo 'a e ta'eloto ki ai pehē, pea kuo pau ke fakapoa leva ki he 'apaiate 'a e me'a ko ia ke fakakaukau'i pe 'oku totonu pe 'oku 'ikai totonu ke fakahoko 'a e vahe'i fakaangaanga ko ia.
- (4) Kapau 'e tu'utu'uni 'e he kau Fakamaau 'Apaiate 'o pehē 'e lava pe ke fai 'a e vahe'i fakaangaanga ia ta'e ha'ane maumau'i lahi 'a e ngaahi totonu 'a e Kautaha 'i ha Aleapau petoliume, 'e toki fakalao ai kiate kinautolu ke tu'utu'uni 'e ngofua pe ke fai —
- (a) faka'atā mei he totonu 'a e Kautaha 'i ha aleapau petoliume ke nofo'i 'a e funga fonua; pe
- (b) fakatatau ki he totonu 'a e Kautaha 'i ha aleapau petoliume kau ki he funga fonua 'o hono kotoa pe ha ngaahi kongā 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia pehē ('i hano fakamatala'i pe ko e ha 'a e founga 'e tu'utu'uni 'e he 'Apaiate;)
- neongo pe ia ka kuo pau ke toki ngaue'aki pe ha ngaahi totonu pehē 'i he tu'unga 'oku pehē kimu'a ke ngaue'aki ha totonu fekau'aki mo e funga fonua, ko e Kautaha —
- (i) kuo pau ke ne 'oatu ki he taha 'oku ne ma'u pea mo hono kau hoko mai 'i he totonu (in title) 'a e tomu'a fanongonongo 'aho 'e 60 'o e loto 'o e Kautaha ke ngaue'aki 'a e ngaahi totonu pehē; pea
- (ii) kuo pau ke ne fai ha aleapau mo ia ke fai ha totongi huhu'i (ke fakafuofua 'o ka 'i ai ha fakatonutonu 'e he 'Apaiate) ki he katoa 'o e mole pe maumau 'a ia te ne fakatupu koe'uhi ko hono ngaue'aki 'o e ngaahi totonu pehē.
- (5) Ka'i ai ha taimi 'e fai ai ha tu'utu'uni 'i he palakalafi (b) 'o e tu'utu'uni si'i (4) 'o e tu'utu'uni ni, ko e fakamavahe'i fakaangaanga, kapau 'e fai, kuopau ke fai mahino 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e tu'utu'uni 'a e kau fakamaau.
- (6) Kuo pau ke ma'u 'e he Kautaha 'a e 'uluaki totonu ke to e fakakau mai 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile ha 'elia pe ngaahi 'elia kuo vahe'i 'i he tu'utu'uni ni 'a ia 'oku 'i ai 'a e totonu 'a e Kautaha ke ne nofo'i 'a e funga fonua koe'uhi ko ha aleapau petoliume, kapau 'e hoko ha 'elia pe ngaahi 'elia pehē 'o 'ataa 'amui ki he taumu'a ni.
- (7) Kuo pau 'e 'ikai ta'ofi 'e he ngaahi tu'utu'uni kimu'a 'o e tu'utu'uni ni 'a e ma'u 'e he Kautaha 'a e totonu 'aki 'a e aleapau ke nofo'i 'a e funga fonua 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia kuo vahe'i 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o e tu'utu'uni ni kapau ko e totonu 'a e taha 'oku ne ma'u pea mo hono kau hoko mai 'i he totonu 'oku ne faka'atē ke nau fai pehē.

20 Ngofua ki he Pule'anga ke ne tuku atu ha ngaahi kelekele ki he ngaue 'a e Pule'anga

(1) Kuo pau ke ma'u 'e he Pule'anga 'a e totonu 'i ha taimi pe ke fakafoki 'a e totonu 'a e Kautaha ke nofo'i 'a e funga fonua 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia 'o ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile kapau 'oku fiema'u ha 'elia pe ngaahi 'elia pehē ki ha ngaahi kolo lolotonga pe ngaahi kolo fo'ou, ngaahi fakalahi 'o e kolo, tuku'anga vai talifaki, ngaahi ngata'anga 'o e taulanga, ngaahi taumu'a fakafefolau'aki 'i tahi pe ha toe ngaahi taumu'a fakapule'anga kehe neongo pe ko e ha, ka kuo pau —

(a) lolotonga 'a e taimi aleapau, ko e 'elia pe ngaahi 'elia kuo fakamavahe'i pehē kuo pau 'e 'ikai laka hake 'i he maile sikuea 'e 10 kapau ko ha fo'i 'elia 'e taha, pea 'i he katoa kuopau 'e 'ikai laka hake 'i he maile sikuea 'e 50; pea

(b) ko e 'elia pe ngaahi 'elia kuo 'ikai fakakau 'i he tu'utu'uni ni kuo pau ke hoko atu 'ene kau ko e kongia ia 'o ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'o fakatatau ki ha aleapau petoliume:

Ka kuo pau 'e 'ikai fai ha ngaahi ngaue 'i he funga, 'i he pe 'i lalo 'elia pe ngaahi 'elia pehee kehe mei he kumi ki he pe keli petoliume 'aki 'a e vili holo mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile kuo 'ikai ke ta'e fakakau pehee; pea

(c) ko e 'ikai fakakau 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia kuo pau 'e 'ikai fiema'u ia kapau —

(i) 'oku 'i ai ha ngaahi ngaue iiki 'o hange ko e ngaahi vili ano, ngaahi hala, ngaahi ngaue-vai pea/pe ngaahi ngaue kehe kau ki he ma'u 'o e petoliume kuo kamata kimu'a pe 'oku lolotonga fai 'i ai;pe

(ii) kuo 'oatu 'e he Kautaha ha fanongonongo 'oku fiema'u 'a e 'elia pe ngaahi 'elia pehee ke nofo'i pea kuo ne totongi pe tu'uaki mai ha totongi huhu'i koe'uhi ko ia 'i he tu'utu'uni si'i (3) 'o e tu'utu'uni 23.

Kaiehe, kuo pau 'e 'ikai fakakau 'a e 'elia pe ngaahi 'elia tatau 'e ni'ihii 'o e ngaahi Potu-Fonua 'i he Tepile 'a ia 'oku fe'unga 'i he fakakaukau 'a e Pule'anga koe'uhi ko e ngaahi taumu'a ma'ae kakai.

21 Toutai mo e fefolau'aki 'i tahi

Kuo pau 'e 'ikai fai 'e ha Kautaha ha ngaahi ngaue kuo fakamafai'i 'e ha laiseni fakatotolo pe aleapau petoliume 'i he pe kau ki he ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'i ha founga ko ia 'i he fakakaukau 'a e Minisita 'oku kaunoa ta'etotonu 'i he fefolau'aki 'i tahi pe ko e toutai 'i he ngaahi vai takai pe 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile pe 'i he fakatolonga 'o e ngaahi koloa mo'ui 'o e tahi.

KONGA V - NGAahi FATONGIA KEHEKEHE 'O HA KAUTAHA

22 Fakangatangata 'o e ngaahi kelekele vahe'i

Ki he lahi 'o ha konga pe ngaahi konga 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'i he 'aho 'o ha aleapau petoliume 'oku ma'u 'e ha ngaahi fa'ahi hono tolu 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o ha lao tohi 'oku kau ki he ma'u kelekele —

- (a) ko e ngaahi totonu kuo foaki ki ha Kautaha fekau'aki mo ha konga pe vahe'i ngaahi konga ko ia 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile kuo pau ke fakaongoongo ia ki he ngaahi tu'utu'uni 'o ha lao tohi ko ia 'oku kau ki ai 'oku lolotonga mo'ui 'i he taimi ko ia; pea
- (b) Kuo pau 'e 'ikai ke ngaue'aki 'e he Kautaha ha ni'ihii 'o e ngaahi totonu kuo foaki 'i he aleapau petoliume fekau'aki mo ha 'elia pe ngaahi 'elia 'o ha konga ko ia pe ngaahi konga 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile ta'e tomu'a lotu ki ai 'a e Minisita 'a ia te ne foaki atu 'a e lotu ko ia 'i hano fakamo'oni'i 'o fiemalie ki ai —
  - (i) kuo lotu taha 'a e Kautaha mo e taha ma'u pe kau ma'u lesisita 'o e funga fonua 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia pehee ki ha totongi 'o ha totongi huhu'i ki ha taha ma'u pe kau ma'u lesisita pehee koe'uhi ko ha maumau 'e fai ki ha 'elia pe ngaahi 'elia pehee pe ko ha ngoue pe ngaahi fale 'oku 'i ai koe'uhi ko hono ngaue'aki 'o ha ngaahi totonu pehē; pe
  - (ii) kuo fai 'e he Kautaha ha ngaahi feinga fakapotopoto ke fai ha aleapau pehē ka kuo 'ikai lava ke fai ia pea 'oku 'ikai ko ha kovi ia 'a'ana; pe
  - (iii) 'oku 'ikai lava 'e he Kautaha ke fai ha aleapau pehee koe'uhi ko e taha ma'u pe kau ma'u lesisita ko ia pe ni'ihii 'o kinauolu kuo 'ikai lava 'ilo, pe 'oku nau 'i tu'a Pule'anga, pe koe'uhi ko ha 'uhinga kuo 'ikai lava fakalao ai ke fai ha aleapau pehē.

23 Nofu'i 'o e ngaahi kelekele 'i he tepile ki he ngaahi taumu'a fakafunga fonua

- (1) Kimu'a ke nofu'i ha 'elia pe ngaahi 'elia 'o e Kelekele 'o e Pule'anga 'i lotu 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e ngaahi ngaue fakafungafonua, kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha ki he Minisita ha fanongonongo kimu'a 'oua 'e si'i hifo 'i he 'aho 'e 28 'o fakamahino 'a e hingoa, lahi pe hingoa fe'unga kehe 'o e 'elia pe ngaahi 'elia 'oku 'amanaki ke nofu'i pea mo e taumu'a 'oku fiema'u ki ai 'a e 'elia pe ngaahi 'elia pe, ko ha 'elia tatau kehe pe ngaahi 'elia 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'e 'ikai fakakau 'a ia 'oku hoa 'i he fakakaukau 'a e Pule'anga ki he ngaahi taumu'a fakapule'anga ko ia.

- (2) Kuo pau ke fakaha 'e he Minisita 'a 'ene ngaahi ta'eloto (objections), kapau 'oku 'i ai, 'o makatu'unga 'i he lelei 'a e kakai, ki he tu'u'anga fakaangaanga 'i he loto 'aho 'e 28 hili 'a hono ma'u 'o ha fanongonongo pehē. Ko hono fakalao 'o ha ngaahi ta'eloto pehē, 'o ka hoko ha fakatonutonu, kuo pau ke fakapapau'i ia 'aki hano 'oatu ia ki he 'Apaiate fakalotofonua 'e he Fakamaau'anga Fonua, 'i hono fokotu'u 'i he Lao Kelekele.
- (3) Kuo pau ke totongi ma'u pe pe tu'uaki 'e he Kautaha ha totongi huhu'i fakapotopoto ki he ma'u kelekele 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile kimu'a ke nofo'i 'e he Kautaha ha 'elia pe ngaahi 'elia pehee. Hili ia kuopau ke 'i ai 'a e totonu 'a e Kautaha ke ne nofo'i 'a e 'elia pe ngaahi 'elia pehee (fakatatau ki ha tu'utu'uni 'e kehe 'a e kau fakamaau 'Apaiate) ka kuo pau ke totongi 'a e lahi 'o e totongi lisi mo e totongi huhu'i ki he taha ma'u kelekele. Ko e totongi lisi mo e totongi huhu'i 'i lalo 'i heni pea ko e Kautaha pea mo ha fakatonutonu 'e tupu kuo pau ke fakafuofua ia 'aki hano 'oatu ki he Apaiate fakalotofonua 'e he Fakamaau'anga Fonua 'o hange ko hono fokotu'u 'i he Lao Kelekele.

24 Ke 'oua 'e fakatupu maumau 'a e Kautaha

Kuo pau 'e 'ikai ngaue'aki 'e ha Kautaha 'a e ngaahi totonu kuo foaki 'e ha aleapau petoliume 'i ha founga 'e fakatupu maumau 'aki 'a e vai pe kehe ki he kelekele 'oku 'ikai nofo'i 'e he Kautaha.

25 Fakangatangata 'o e ta 'akau 'i he Vaota Tapui

Ko e ngaahi fakangatangata ko eni ki he ngaahi totonu kuo foaki 'i ha aleapau petoliume 'o kau ki he ta hifo 'o e ngaahi va'a 'o e ngaahi 'akau mo e 'akau iiki pea mo e ta 'akau koe'uhi ko e taumu'a 'o hono fakafaingofua 'o e fai 'o e ngaahi ngaue petoliume 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile kuo pau ke fakahoko ia ki ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'a ia 'e fanongonongo ko e Vaota Tapui —

- (a) ko ha palani 'o hono kotoa 'o ha 'elia pe ngaahi 'elia 'a ia 'oku ne fakaangaanga ke langa fakalalakala kuo pau ke 'oatu ia ki he Minisita;
- (b) ko ha palani 'o ha konga 'o e 'elia pe ngaahi 'elia ke fakama'a kuo pau ke fakaha ai 'a e ngaahi feitu'u fakaangaanga ki he tu'u'anga ano; kuo pau ke fai 'a e ngaahi palani ko ia mei he savea na'e fai mo'oni, pea kuo pau, kapau 'e lava, pe 'i he sikeili tatau pe 'o hange ko e palani 'oku lau ki ai 'i he palakalafi (a) 'o e tu'utu'uni ni mo e ngaahi poini fehokotaki'anga ke lava ai ke polota kinautolu 'i he palani ko ia;
- (c) kuo pau ke matu'aki fakangatangata 'a e ngaahi fakama'a ki he fo'i 'elia pau pe pe ngaahi 'elia 'oku 'aonga ki he fai fakato'oto'o 'o e ngaahi ngaue 'i ha aleapau petoliume fakataha mo ha to e ngaahi fakama'a fakalahi 'a ia 'e fiema'u ki hono malu'i 'o e ngaahi ngaue, pehe mei he afi mo e ngaahi fakatu'utamaki kehe;

- (d) kuo pau ke ngaue'aki 'a e tokanga totonu 'i he fakaholo 'o e ngaahi 'akau kotoa ke 'oua na'a maumau ai 'a e ngaahi 'akau kehe 'i tu'a 'i he 'elia pe ngaahi 'elia 'oku fakama'a;
- (e) ko e ngaahi fakama'a ki he tu'u'anga ano kuo pau 'e 'ikai lahi hake 'i he 'eka 'e 2.

26 Fakangatangata 'o e totonu ki he matātahi

Ko e ngaahi totonu kuo foaki 'e ha aleapau petoliume kuo pau ke ngaue'aki ia ki he matātahi pe 'i he taimi 'e fiema'u ai ke fai ha ngaahi ngaue 'i ha aleapau petoliume. Kuo pau 'e 'ikai fakatupu 'e ha Kautaha 'i hono ngaue'aki ha ngaahi totonu pehē ha fakafaingata'a 'e fakapotopoto 'a hono ta'ofi ki he ngaue'aki 'o e matatahi pehē ki ha ngaahi taumu'a kehe.

27 Fakangatangata 'o e ngaahi totonu ki he ngaahi 'ēlia tahi mo e to e fakafoki

Kuo pau 'e 'ikai ha me'a 'i ha aleapau petoliume 'e pehē 'oku ne 'oange ha ngaahi totonu ki ha Kautaha ki he ngaahi 'elia tahi 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'o kehe mei he ngaahi totonu ko ia 'e fiema'u ki he fai 'o 'ene ngaahi ngaue 'i he aleapau pea mo hono ma'u 'o e petoliume mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'i ha founga vave mo totonu pe kehe mei he ngaahi totonu ko ia 'e fakaha mahino 'i he aleapau.

28 Ngaahi fokotu'u me'a 'i he ngaahi 'elia tahi

Ko ha ngaahi ngaue pe ngaahi me'a kuo fokotu'u 'e ha Kautaha 'i ha aleapau petoliume 'i he pe funga 'o ha kongā 'o e kilisi tahi 'oku lolotonga kau 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile kuo pau ke 'o e fa'ahinga ko ia pea kuo pau ke ngaahi, fokotu'u, faka'ilonga'i mo fakatete'e'i, fakanaunau'i mo tauhi 'i ha founga ko ia 'e hoko ai 'i he taimi kotoa pe pea 'i ha fa'ahinga anga pe ko e ngaahi halanga malu mo fakafiemalie ki he folau vaka 'i he 'elia 'o 'ikai ke kaunoa ta'e'uhinga 'i ha folauvaka. Kuo pau ke tauhi 'e he Kautaha (kapau 'oku fiema'u ke fai pehee 'e he Pule'anga) ha ngaahi me'a tokoni fakafolau tahi ki he fanongo mo e mamata pea fakamaama 'a e vaha'a 'o e ngaahi houa 'o e to 'a e la'a mo e hopo 'a e la'a 'a hono katoa 'o e ngaahi teliki, ngaahi pia, ngaahi faka'ilonga savea, pea mo ha to e ngaahi me'a fokotu'u kehe kuo langa 'i he pe funga 'o e kongā ko ia 'o e kilisi tahi pea 'i ha anga pea 'aki 'a e founga ko ia 'e fakafiemalie ki he Minisita.

29 'Uli

- (1) Kuo pau ke ngaue'aki 'e he Kautaha 'a e ngaahi tokanga tokamu'a kotoa pe 'oku alafai ('a ia 'oku kau ai 'a e tokonaki 'o e naunau fakaonopooni) ke ta'ofi 'a e 'uli'i 'a e tahi 'o e vaha pe ngaahi vai matafonua 'e he lolo, pelepela pe

huhu'a kehe pe ha me'a 'a ia te ne faka'uli'i 'a e tahi vai pe laine matatahi pe te ne fakatupu ha lavea pe 'auha ki he mo'ui 'i he tahi.

- (2) Ka 'iloange koe'uhi ko e ngaahi ngaue petoliume 'a e Kautaha kuo hoko ai ha 'uli, kuo pau ke fai 'e he Kautaha 'a e ngaahi ngaue fe'unga ko ia 'a ia kuo pau ke fakamahino'i 'i he'ene aleapau petoliume ke to'o 'a e 'uli ko ia pea ke fakasi'isi'i 'a hono nunu'a ki he 'ataakai.

30 Ke 'oua 'e ngaue'aki 'e he kautaha 'a e kelekele ki he ngaahi taumu'a kehe ka ko e taumu'a pe 'i he Aleapau.

Kuo pau 'e 'ikai ngaue'aki 'e ha Kautaha, tuku kehe 'okapau 'e loto ki ai 'a e Minisita, ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'i ha fa'ahinga founa ka ko e ngaahi taumu'a pe 'o ha aleapau petoliume.

31 Kautaha ke 'oua e fakafaingata'a'ia'i 'a e ngaue 'o e ngaahi maka koloa kehe

Kuo pau 'e 'ikai ke ngaue'aki 'e ha Kautaha, 'i he taimi kotoa pe 'e fakapotopoto ai ke ta'ofi, 'a hono ngaue'aki 'a'e ngaahi totonu kuo foaki 'e ha aleapau petoliume 'i ha founa te ne fakafaingata'a'ia'i pe veuki 'a e langa fakalalakaka mo e ngaue'i 'o ha ngaahi koloa mahu'inga (kehe mei he petoliume) 'i loto 'i he ngaahi Potu Fonua 'i he Tepile pe ngaahi kelekele 'oku hoko mai ki ai. Kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha 'i he taimi kotoa pe (ki he ngata'anga 'o hono mafai) ki he kau ma'u laiseni pe lisi koe'uhi ko ha ngaaihi maka mahu'inga pehē ha founa hu fakapotopoto mo ha 'alu'anga ki he pea kolosi holo 'i he ngaahi Potu Fonua 'i he Tepile ki ha ngaahi maka mahu'ingapehee koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e kumi ki he, keli ki he, 'ave pea fetuku mama'o ha ngaahi maka mahu'inga pehē.

32 Mama'o o e ngaahi vili'anga pe luo mei ha ngaahi ngata'anga

'E 'ikai ke vili ha vili'anga pe luo —

- (a) 'i loto 'i he mama'o ko e fute 'e 600 mei he ngaahi ngata'anga 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile tuku kehe 'o ka loto ki ai 'a e Minisita, pe
(b) ke mavahe 'i ha poini mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile.

33 'E 'ikai fai ha ngaahi ngaue vili ofi ki he ngaahi hala pule'anga, etc.

Tuku kehe 'oka tomu'a loto ki ai 'a e Minisita pe ko ha 'ofisa kuo fakamafai'i pea fakatatau ki ha ngaahi tu'utu'uni 'oku fekau'aki mo ha loto pehee, kuo pau 'e 'ikai fai ha ngaahi ngaue vili 'e ha Kautaha 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'i ha potu 'i loto 'i he 'iate 'e 100 'o ha lepa lahi, kanali, pule'anga, lelu pe hala fakapule'anga 'a ia 'oku 'ikai langa 'e he Kautaha, pe 'i loto 'i he 'iate 'e 100 mei ha ngaahi ngaue fakapule'anga kehe pe ha fale pe tu'unga 'api nofo'i 'a ia 'oku 'ikai ko e koloa 'a e

Kautaha, kehe mei he tauhi pe monomono 'o e ngaahi luo lolotonga. Pea 'ikai ko ia pe, ka kuo pau 'e 'ikai hanga ha ngaahi tangike tuku'anga lolo 'i ha poini 'i loto 'i he 'iate 'e 300 mei he ngaahi potu pehee, ka 'o kapau ko e ngaahi potu ko ia 'oku nau tu'u 'i he pe 'i loto 'i ha ngaahi 'elia 'oku fakahoko ki ai 'a e tu'utu'uni 18, 19 pe 20 ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e tu'utu'uni ni kuopau 'e 'ikai ke ngaue'aki.

34 Fanongonongo 'o e tu'u'anga mo e kamata'anga 'o e ngaahi vil'anga mo e ngaahi luo

- (1) Ko e lava pe 'a hono fakapapau'i 'o e tu'u'anga 'o ha vili'anga pe luo kuo pau ke fakaha 'e he Kautaha ki he Minisita 'a e tu'u'anga ko ia. Kuo pau fakamatala'i 'a e vili'anga pe luo 'aki ha ngaahi mata'ifika 'i he ngaahi lekooti, ngaahi mape mo e ngaahi palani 'a ia 'oku fiema'u ke tauhi 'e he Kautaha 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o e ngaahi Tu'utu'uni ni. Kuo pau ke fakaha 'e he Kautaha ki he Minisita ha liliu 'e fai 'i he fika 'o ha vili'anga pe luo.
- (2) Kuo pau 'e 'ikai ke kamata ha vili'anga pe luo pea kuo pau 'e 'ikai ke to e kamata ha vili'anga pe luo hili 'a e ta'efai 'o e ngaue 'i ai 'o laka hake 'i he mahina 'e 6 kae'oua kuo tomu'a 'oatu ha fanongonongo tohi 'aho 'e 7 ki he Minisita, ka kuopau ko e fakahoko 'o e tu'utu'uni ko eni 'e 'ikai kau ia ki he fakama'a 'o tu'a 'o e ngaahi ngaue'anga 'i ha luo 'oku lolotonga 'utu.

35 Li'aki mo hono tapuni'i 'o e ngaahi luo vili

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ke li'aki ha vili'anga pe luo pea kuo pau 'e 'ikai ke to'o ha me'a fakama'u kuo sima'i pe sipinga paipa lolo tu'uloa kehe mei ha vili'anga pe luo 'a ia 'oku ne fakaangaanga ke li'aki ta'e tomu'a loto ki ai 'a e Minisita pe, kapau ko ha vili'anga fakatotolo pe luo, ta'e 'i ai hano fakaha ki he Minisita 'i he vave taha 'e lava. Kuo pau 'e 'ikai ke ta'efakapotopoto ke ta'ofi ha loto fekau'aki mo ha ngaahi vili'anga pe ngaahi luo 'a ia hoko 'o pe kuo 'ikai to e ma'u mei ai ha lolo.
- (2) Ko e vili'anga pe luo kotoa pe 'a ia 'oku loto 'a e Kautaha ke li'aki kuo pau ke tapuni'i malu 'e he Kautaha koe'uhi ke ta'ofi ha hu ki ai mo ha hu mai ki tu'a 'a e vai pea mei ha konga 'o e ngaahi lau maka kuo vili, tuku kehe 'oka tu'utu'uni kehe 'e he Minisita.
- (3) 'E ngofua ki he Minisita 'i ha fa'ahinga taimi pe ke ne tu'utu'uni ke 'oua na'a tapuni'i ha vili'anga pe luo kae'oua kuo 'i ai ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'e ia.

36 Ngaahi founga 'a hono ngaue'i

- (1) Kuo pau ke kamata 'e he Kautaha 'aki 'a e fakapotopoto totonu kotoa pe ke fai 'a e fakatotolo mo e ngaue langa fakalalakala 'i ha tu'unga 'oku totonu ke fakapotopoto mo faka'ekonomika.

- (2) Kuo pau ke tauhi 'e he Kautaha 'a e katoa 'o e ngaahi naunau mo e ngaahi me'a ngaue mo e katoa 'o e ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo 'oku ala ma'u mei ai ha petoliume ke lelei fakalukufua 'a hono anga. Kuo pau ke fai 'e he Kautaha 'a e ngaahi ngaue kotoa pe 'i he'ene aleapau lolo 'i he founa ngali mo e tangata ngaue pea hange ko e ngaahi tu'unga kuo tali fakalukufua ko e ngaahi ngaue 'i he mala'e petoliume lelei mo e ngaahi founa ngaue malu'i. Kae 'ikai kau kovi ki he natula fakalukufua 'o e ngaahi tu'utu'uni 'i mu'a kuo pau ke fai 'e he Kautaha 'a e ngaahi ngaue kotoa pe 'oku lava fai koe'uhi —
- (a) ke pule'i 'a e tafe pea mo ta'ofi 'a e hu ki tu'a pe maumau noa 'o e petoliume kuo 'ilo 'i ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile;
  - (b) ke ta'ofi 'a e maumau ki he ngaahi lau maka 'oku ha'u mei ai 'a e petoliume 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile pea 'i he ngaahi 'elia hoko mai 'i tu'a 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile;
  - (c) ke ta'ofi 'a e hu noa'ia 'a e vai 'i he ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo ki he ngaahi lau maka 'oku ha'u mei ai 'a e lolo; pea
  - (d) ke ta'ofi 'a e 'uli 'a ha ano vai, tufu, vaitafe (stream), vaitafe lahi (river), anovai, lepa lahi, manga'ivai pe taulanga, vaha noa pe ngaahi vai matafonua mo e laine matatahi 'i he lolo pe pelepela pe huhu'a kehe pe ha me'a te ne lava fakatupu ha lavea pe 'auha ki he mo'ui 'i tahi.
- (3) Kuo pau ke talangofua 'a e Kautaha ki ha ngaahi tu'utu'uni 'e fai 'e he Minisita 'i he tohinima mei he taimi ki he taimi fekau'aki mo ha ni'ihi 'o e ngaahi me'a kuo fakamahino 'i he palakalafi (a) ki he (d) 'o e tu'utu'uni si'i (2) 'o e tu'utu'uni ni ka 'o kapau 'oku 'ikai loto 'a e Kautaha ki ha fakahinohino pehee koe'uhi 'oku 'ikai fakapotopoto, 'e ngofua ke ne 'oatu 'a e me'a ki he Fakamaau'anga Lahi 'i he loto 'aho 'e 28 hili 'a e 'aho na'e fai ai 'a e fakahinohino ko ia.

37 Tokonaki 'o e ngaahi tangikē tanaki'anga

Kuo pau ke ngaue'aki 'e he Kautaha 'a e ngaahi tu'unga 'o e ngaue'anga petoliume fakavaha'apule'anga kuo tali fakalukufua ki hono tauhi 'o e petoliume kuo ma'u mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'i he ngaahi tangikē, ngaahi tangikē kasa, ngaahi paipa, ngaahi laine paipa pe ngaahi tuku'anga me'a kehe kuo fa'u ki he taumu'a ko ia.

38 Fetuku 'o e lolo ta'e'aonga

Kuo pau ke fakatafe mama'o 'e he Kautaha 'a e lolo ta'e'aonga kotoa pe, vai masima mo e veve mei he ngaahi tangike, ngaahi tangike kasa, ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo ki he ngaahi tuku'anga totonu, 'a ia kuo pau ke fa'u mo tauhi 'e ia koe'uhi ko e taumu'a ko ia, ki ha mama'o malu mei he ngaahi tangike, ngaahi tangike kasa, ngaahi vili'anga, ngaahi, luo, mo ha ngaahi me'a kuo langa kehe 'oku tu'u 'i loto 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile pe 'ikai. Kuo pau ke fetuku 'e he Kautaha 'a e ngaahi lolo

ta'e'aonga pehee, vai masima mo e veve 'i ha founa 'e fakangofua mei he taimi ki he taimi 'e he Minisita.

39 Mo'ui mo e malu'i

Kuo pau ke fai 'e he Kautaha ha ngaahi fakahinohino 'e fai mei he taimi ki he taimi 'e he Minisita ki hono tauhi 'o e mo'ui mo e malu'i 'o e kakai 'oku ngaue ki he Kautaha 'i he pe kau ki he ngaahi Kelekele 'i he Tepile.

40 'Iuniti fakalalakaka

Kapau 'e 'i ai ha taimi lolotonga 'a e taimi aleapau —

- (a) kuo ngaue'aki ai 'i he taimi ko ia ha to.e ngaahi aleapau petoliume kehe fekau'aki mo ha lepa petoliume lahi maheni;
- (b) 'e fakakaukau 'a e Pule'anga 'oku kau ia ki he lelei 'a e Pule'anga, koe'uhi ke fakapapau'i 'a e lahi taha taupotu ki 'olunga 'o e petoliume 'e ma'u mai pea ke ta'ofi 'a e fe'auhi vili 'oku 'ikai fiema'u, ke ngaue'i 'a e lepa petoliume lahi maheni ni pea langa fakalalakaka ko ha 'iuniti (unit) langa fakalalakaka 'o ngaue fakataha ai 'a e kakai kotoa pe 'oku a'u mai 'enau ngaahi aleapau petoliume ki he pe 'oku ne falute ha konga 'o e lepa petoliume lahi maheni ni;

kuo pau ke toki fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ni —

- (i) 'E ngofua ki he Minisita ke ne tu'utu'uni ki ha Kautaha 'aki ha fanongonongo ke ne ngaue fakataha mo ha kakai kehe ko ia ko e ngaahi fa'ahi ki he ngaahi aleapau petoliume mo e Pule'anga fekau'aki mo ha konga pe ngaahi konga 'o e lepa petoliume lahi maheni 'o hange ko ia 'e fakamahino'i 'i he fanongonongo ko ia ('i he tu'utu'uni ni 'e ui "ko e kau Ngaue" ko e 'i hono teuteu ha founa (scheme) ('i he tu'utu'uni ni 'e ui "ko ha founa langa fakalalakaka") ki hono ngaue'i mo hono langa fakalalakaka 'o e lepa petoliume lahi maheni ko ha 'iuniti 'e he Kautaha pea mo e kau Ngaue ko e 'o ngaue fakataha. Kuo pau ke tu'u 'i he fanongonongo ko ia ha fakamatala 'oku kau ki he mape 'o e 'elia pe ngaahi 'elia fekau'aki mo ha founa langa 'oku fiema'u 'e he Minisita ke fakahu mai pea kuo pau ke fakaha ai 'a e taimi 'oku fiema'u ke fakahu mai ai 'a e founa ko ia ke fakahu atu ke fakangofua 'e he Minisita.
- (ii) 'i hano ma'u ha fanongonongo pehee kuo pau mo'oni ke fakahu atu 'e he Kautaha ha founa pehee fakataha mo e kau Ngaue ko e ke fakangofua 'e he Minisita.
- (iii) Kapau 'oku 'i ai ha fokotu'utu'u langa fakalalakaka 'oku 'ikai fakahu ki he Minisita 'i he loto taimi kuo fakangatangata 'e he fanongonongo ko ia, ke, kapau kuo fakahu pehe atu ha

fokotu'utu'u langa fakalalakalaka ka kuo 'ikai fakangofua ia 'e he Minisita, 'e toki ngofua leva ki he Minisita ke ne teuteu ha fokotu'utu'u langa fakalalakalaka 'a ia 'e veitokai mo totonu ki he Kautaha mo e kau Ngaue ko e. Kuo pau foki ke talangofua 'a e Kautaha ki he ngaahi tu'utu'uni kotoa 'o ha fokotu'utu'u langa fakalalakalaka pehee 'oku fakahoko ki he Kautaha, ka 'o kapau 'oku 'ikai loto 'a e Kautaha, ki ha fokotu'utu'u langa pehee kuo teuteu 'e he Minisita, 'e ngofua ke ne 'oatu 'a e me'a 'i he loto 'aho 'e 28 mei he 'aho 'oku 'oatu ai ki ai 'a e fanogonongo 'o ha fokotu'utu'u langa fakalalakalaka pehee 'e he Minisita ke fai ki ai ha tu'utu'uni 'a ha mataotao pe taha kuo fokotu'u 'aki 'a e loto taha ki ai 'a e ngaahi fa'ahi. Ka 'iloange kuo 'ikai lava 'o loto taha 'a e Kautaha pea mo e Minisita ki ha mataotao 'e taha kuo pau leva ke fokotu'u 'a e mataotao ko ia 'e taha 'e he Sekelitali Seniale 'o e Senita Fakavaha'apule'anga ki he Fakamaau tuku 'o e ngaahi Fakatonutonu 'Inivesi. Kuo pau ke fua 'e he Kautaha 'a e ngaahi totongi 'o e fakamaau fakama'opo'opo.

41 Ngaahi koloa kuo sivi

Kuo pau ke ma'u mai 'e he Kautaha, kapau 'e kole ki ai 'a e Pule'anga, 'a e lahi 'o 'ene lolo mata kuo ma'u 'i he Pule'anga 'a ia 'e fiema'u koe'uhi ke ne 'omai 'a e ngaahi koloa kuo sivi ke ngaue'aki fakalotofonua 'i he Pule'anga, 'i ha fakahoa tatau 'o e fiema'u fakakatoa 'i he Pule'anga, 'oku tatau ki he fakahoa tatau 'a ia 'oku tu'u ai 'a e lahi 'o 'ene lolo mata 'oku ma'u ki he lahi fakakatoa 'o e me'a 'oku ma'u 'i he Pule'anga.

42 Totonu 'a e tomu'a fakatau 'i ha hoko 'a ha me'a Fakafokifa

'I ha 'oatu 'o ha Fanogonongo 'o ha me'a Fakafokifa kuo hoko 'i he kupu 2 'o e Lao ki he Ngaahi Mafai 'i ha Me'a Fakafokifa kuo pau ke ngaue'aki 'a e ngaahi tu'utu'uni ni —

- (a) kuo pau ke ma'u 'e he Pule'anga 'a e 'uluaki totonu ke ne fakatau mai 'a e lolo mata kotoa pe kuo ma'u 'e ha Kautaha mei ha ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'i he'ene alepau petoliume pea mo hono katoa 'o e ngaahi koloa 'o e lolo mata ko ia;
- (b) kuo pau ke ngaue'aki 'e he Pule'anga 'a 'ene ngaahi feinga lelei taha ke fakalahi ki he lahi taha te ne lava lelei 'aki 'a e ngaahi me'a ngaue'oku 'i ai 'i he taimi ko ia, 'a e ma'u mai 'o e lolo mata mo e/pe ngaahi koloa 'o e lolo mata ko ia ki he lahi taha 'e fiema'u 'e he Pule'anga;
- (c) 'aki 'a e vave fakapotopoto kotoa pe, kuo pau ke feinga 'a e Kautaha ke 'ave 'a e lolo mata kotoa pe pe 'u koloa 'o e lolo mata ko ia 'a ia kuo fakatau mai 'e he Pule'anga 'i he tu'utu'uni ni 'i hono ngaahi lahi, 'i he taimi pea 'i he founga 'e fiema'u 'e he Pule'anga 'i ha feitu'u faingamalie

ki he fakauta ki vaka pe ko ha potu tuku'anga 'i he Pule'anga ke fakapapau'i 'e he Minisita (pe ko e koloa 'a e Pule'anga pe 'ikai). Kapau ko ha vaka 'oku ngaue'aki ke fetuku ha lolo mata pehee pe 'u koloa 'o e lolo mata pehee ma'ae Pule'anga 'oku ta'ofi 'i ha launga 'i he taulanga 'oku fai ai 'a e fakauta, kuo pau leva ke totongi 'e he Kautaha 'a e pa'anga 'oku mo'ua ki he launga 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e fa'ahi aleapau, pea/pe ko e tu'unga totongi 'o e fakauta na'e tomu'a loto taha ki ai tuku kehe kapau 'oku tupu 'a e toloi mei he ngaahi 'uhinga 'i tu'a 'i he pule 'a e Kautaha;

- (d) ko e totongi ke totongi ki he lolo mata kotoa pe pe 'u koloa 'o ia 'a ia 'oku fakatau mai 'e he Pule'anga kuo pau ke —
- (i) loto taha makehekehe 'a e ngaahi fa'ahi; pe
- (ii) ka 'ikai lava ha loto taha, ha totongi veitokai 'i he ngaahi feitu'u pea 'i he ngaahi 'aho 'o hono 'ave ke fakatonutonu faka'osi 'e ha mataotao pe taha, kuo fokotu'u 'aki 'a e loto taha 'a e ngaahi fa'ahi pe ka 'ikai lava ke fai ha loto taha, 'e he Sekelitali-Seniale 'o e Senita Fakavaha'a-pule'anga ki he Fakamaau tuku 'o e ngaahi Fakatonutonu 'Inivesi. Ka tokoni'i ke a'u ki he totongi veitokai 'i he ngaahi feitu'u pea 'i he ngaahi 'aho 'o hono uta kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha 'a e ngaahi fakaikiiki ki he Pule'anga pea mo e mataotao 'e taha pe kapau 'oku fiema'u ia, koe'uhi ko hono lahi, fakanatula mo e ngaahi totongi 'o e lolo mata, pe 'u koloa kuo fakatau atu kimu'a ki he kau kasitoma kehe pea mo e ngaahi tohi fakamo'oni (charters) pe aleapau (contracts) kuo fai ki hono uta. Kuo pau ke fakaha foki 'e he Kautaha ki he Pule'anga pea mo e mataotao pe taha 'a e ngaahi tatau 'uluaki pe mo'oni 'o e ngaahi aleapau pe ngaahi fa'ahi aleapau kuo fai ki he fakatau atu pe ko hono uta 'o e lolo mata pehee pe ko e 'u koloa. Ko efakamatala 'i mu'a kuo pau ke lau ia 'oku fakapulipuli; pea
- (e) Kuo pau ke ma'u foki 'e he Pule'anga 'a e totonu ke ne pule'i 'a e misini mo e 'api 'o e Kautaha 'i he Pule'anga, pea kapau 'e hoko eni kuo pe fai 'e he Kautaha ki he pea talangofua ki he ngaahi fakahinohino kotoa pe kuo 'oatu 'e he Minisita pe ma'ana. Kuo pau ke totongi ki ha kautaha ha totongi huhu'i fakapotopoto koe'uhi ko ha mole totongi huhu'i fakapotopoto koe'uhi ko ha mole pe maumau 'a ia 'e fakamo'oni'i na'e fakatupu 'e he Kautaha koe 'uhinga ko hono ngaue'aki 'e he Pule'anga 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'e he palakalafi ni 'o e tu'utu'uni ni.

43 Potu fonua 'oku fiema'u 'e he Kautaha ki he'ene ngaahi ngaue

- (1) 'E ngofua ki he Pule'anga 'i ha kole 'a ha Kautaha ke ne ngaue'aki 'ene ngaahi feinga lelei taha ke 'ai ke 'ataa ki he Kautaha, kae totongi 'e he Kautaha hono kavenga fakamole, ha kekekele 'i 'uta 'i tu'a 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile ka 'i he loto Pule'anga, ke ngaue'aki 'e he Kautaha pea ki he langa, ngaue mo

e tauhi 'o e ngaahi me'a kuo fokotu'u 'i 'uta, tauhi'anga me'a, ngaue fakalelei'i, ngaahi maumau fakae'api nofo'anga mo e fakamalohi sino, ngaahi naunau ki he ma'u vai mo e ngaahi laine paipa ngaahi taulanga mo e 'u uafu mo e katoa 'o e 'u fale kehe mo e ngaahi ngaue 'a ia 'e fakapotopoto hano fiema'u 'e he Kautaha koe'uhi ko e ngaue'aki 'o 'ene totonu 'i ha aleapau petoliume pe ko e fai 'ene ngaahi ngaue 'oku tu'u ai.

Ko e kelekele ni kuo pau 'e 'o ha fa'ahinga lahi, 'i ha fa'ahinga 'elia pe ngaahi 'elia pea 'e 'ai ke 'ataa 'i ha fa'ahinga tu'unga 'e ala lota taha ki ai 'a e Pule'anga mo ha Kautaha.

Ka kuo pau —

- (a) ko e kelekele pehee ko e kelekele vahe'i kuo pau ke 'uluaki tu'uaki 'e he Kautaha ki he taha 'oku ne ma'u ia ke ne ma'u pe lisi 'a e kelekele 'i ha totongi fakapotopoto pe 'i ha ngaahi tu'utu'uni fakapotopoto;
  - (b) kapau ko e kelekele 'o e Kalauni kuo faka'ataa ki he Kautaha 'ohange ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e tu'utu'uni ni 'oku tu'u 'i lota 'i he 'elia 'o ha ngaahi kelekele kehe ko e tefito'i me'a ia 'o ha aleapau petoliume 'a ia 'oku fa'ahi ai 'a e Kautaha 'e toki ma'u leva 'a e kelekele ko ia 'i he funga 'o e ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi tu'unga tatau 'o hange ai 'a e kelekele ko ia kuo faka'ataa ne fai hano nofo'i 'e he Kautaha 'o hange ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e aleapau petoliume ko ia;
  - (c) kuo pau 'e 'ikai ha me'a 'i he tu'utu'uni ni te ne te ke fakamalohi 'a e Pule'anga ke ma'u kelekele ki he ngaahi taumu'a 'i 'olunga 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o ha lao tohi kau ki he ma'u fakamalohi 'o e kelekele 'e he Pule'anga.
- (2) Kapau ko e ngaahi totonu ki ha ngaahi kelekele 'i tu'a 'i he ngaahi kelekele 'i he Tepile pea ko e tefito'i me'a ia 'o ha aleapau petoliume 'oku fa'ahi ai ha Kautaha, 'oku momoi pe fakangata 'i ha fa'ahinga founa, kuo pau ke ma'u 'e he Kautaha 'a e totonu ke ne nofo'i ki he loloa 'o e taimi 'o e aleapau petoliume ha 'elia 'o ha ngaahi kelekele pehee 'a ia 'oku tu'u ai ha ngaahi me'a kuo fokotu'u ki 'uta, ngaahi 'elia 'api nofo'anga, ngaahi ma'u 'anga vai pe ha toe fale kehe, me'a kuo langa pe misini 'a ia 'oku fiema'u ki he ngaue'aki 'e he Kautaha 'o 'ene totonu 'i he aleapau.
- (3) Kuo pau ke foaki foki 'e he Pule'anga ki he Kautaha 'a e ngaahi totonu ko ia, tohi ngofua pe ngofua 'alu 'i he ngaahi lau ua fakakonitineniti 'i tu'a 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile pea ngaue'aki 'ene ngaahi feinga lelei taha ke ma'u mai 'a e foaki 'o e ngaahi totonu pehee, tohi ngofua pe ngaahi faka'ataa 'alu 'i he ngaahi vai fakavahefouna koe'uhi ko e taumu'a 'o e fakatoka ngaue mo hono tauhi 'o e ngaahi paipa, ngaahi keipolo, telefoni mo e ngaahi laine 'uhila mo e fefakatu'utaki holo mo e pasese 'i he vaha'a 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile pea mo 'uta 'o hange ko ia 'e fakapotopoto hano fiema'u 'e he Kautaha ki he ngaue'aki 'ene ngaahi totonu 'i ha aleapau petoliume pe ko e fai 'ene ngaahi ngaue 'i ai.

44 Totongi huhu'i

Kuo pau ke totongi 'e he Kautaha ha totongi huhu'i fakapotopoto fekau'aki mo ha mo'ua fakalao 'oku tupu mei ha maumau ki he koloa mo e ngaahi totonu 'o ha kakai hono tolu 'a ia 'e lava ke fai 'e he Kautaha, ko hono ngaahi fakafongonga mo 'ene kau sevaniti 'i he ngaue'aki 'o e ngaahi totonu kuo foaki 'e ha aleapau petoliume.

45 Malu'i ha 'eke 'a ha fa'ahi hono tolu

Kuo pau ke malu'i 'e he Kautaha 'a e Pule'anga, 'a e Minisita pea mo e 'ofisa fakapule'anga kotoa pe 'o e Pule'anga mei he ngaahi faka'ilo kotoa pe, ngaahi totongi, ngaahi totongi kehe, ngaahi 'eke mo e ngaahi fiema'u neongo pe ko e ha 'a ia 'e lava ke fai pe kamata 'e ha taha hono tolu fekau'aki mo ha me'a kuo fai pe 'uhinga ke fai 'e he Kautaha 'i ha aleapau petoliume.

46 Ngaahi fakamatala, ngaahi polosipekitasi etc.

- (1) Kuo pau 'e 'ikai fai ha fakamatala 'e he pe 'i he loto ki ai 'a e Kautaha 'o 'eke pe fokotu'u fakamahino pe 'i hano faka'uhinga 'o pehee kuofa'u pe fakaha 'e ha Potungaue Fakapule'anga pe ha taha pe kautaha 'oku ne fakafongonga 'i 'a e Pule'anga ha fakakaukau 'o pehee ko e ngaahi Kelekele 'i he Tepile koe'uhi ko honau fa'u fakasioloki pe kehe 'oku ngalingali ai 'oku 'i ai ha petoliume.
- (2) Ko e ngaahi tu'utu'uni 'i mu'a 'o e tu'utu'uni ni pe ko ha fakamatala ki he mafai 'o ia kuo pau ke fakakau ia 'i he pe fakamo'oni'i poupou'i 'i ha polosipekitasi, fakamatala 'o fetongi'aki 'a e polosi-pekitasi, fanongonongo, pepa 'ave takai tu'uaki pe fakaafe kehe 'oku 'oatu 'e he pe 'i he loto ki ai 'a e Kautaha 'o tu'uaki ki he kakai ke foaki pa'anga mai pe fakatau mai ha ngaahi 'inasi pe ngaahi tepenisa 'a ha kautaha pe 'a ha kautaha 'oku fakaangaanga ke fokotu'u.

47 Fanongonongo 'o e hu kitu'a fo'ou 'o e kepitolo

Kuo pau ke fakamatala 'e he Kautaha ki he Minisita 'a e ngaahi fakaikiiki 'o ha ngaahi fakahu atu ki tu'a fo'ou 'o e sino'i pa'anga (capital) 'a ia 'e lava ke fai 'e ia mei he taimi ki he taimi pea mo ha liliu 'a ia 'e lava fai 'i he Tohi Manatu mo e ngaahi Tu'utu'uni 'a e Kautaha (Articles of Association) pe 'i he Konisitutone 'o e Kautaha.

48 Ngaahi kelekele kuo fakakau 'i he ngaahi kelekele tepile'i ko e fakatu'utamaki

Ka 'iloange 'oku fakakau ko e fakatu'utamaki 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile ha 'elia 'e toki fakamo'oni'i hake ia 'amui ta 'oku 'ikai ha totonu ia 'a e Pule'anga ki he ngaahi totonu petoliume pe ki he ngaahi kelekele pe ngaahi 'elia 'oku kau ki ai ha ngaahi totonu petoliume kuo'osi foaki ki ha kakai fakatautaha pe ngaahi kautaha, ko

e aleapau petoliume ko ia kuo pau ke lau pe ia kuo fakatonutonu 'aki hono to'ō mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile 'ō ha ngaahi kelekele pe ngaahi 'elia pehee mei he 'aho 'ō ha fakamo'oni'i pehee pe ko e foaki 'ō e aleapau petoliume ko ia.

49 Fokotu'u 'o e faka'ilonga ngata'anga

Kuo pau ki he Kautaha, tuku kehe 'oka kehe ha tu'utu'uni 'a e Minisita, ke ne fai ha ngaahi savea pehee 'ō totongi pe 'e ia, 'a ia 'oku fiema'u ke ne fakahoko 'a e tapa mo e tuliki 'ō e laine ngata'anga 'ō e ngaahi Kelekele 'i he Tepile ki he ngaahi faka'ilonga fakatatau kuo fokotu'u 'i he mita 'e 1000 Universal Transverse Mercator Grid Zone spherical ka 'i ai ha tapa pe tuliki 'oku 'i ha feitu'u 'oku ma'olunga 'i he vai ma'ulalo 'e ngofua ke fiema'u 'a e Kautaha ke fokotu'u leva pea 'i ha taimi kotoa pe ke tauhi ha ngaahi faka'ilonga ngata'anga fefeka ko e piliki pe sima 'ō 'oua 'e si'i hifo 'i he fute taha hono ma'olunga. Ko e ngaahi faka'ilonga (tukituki) ngata'anga pehee kuo pau ke fua fakahoko ki he ngaahi faka'ilonga (tukituki) kuo 'osi fokotu'u fakatatau 'i he mita 'e 1000 Universal Transverse Mercator Grid Zone, Universal Spherical 'i ha fa'ahinga founa 'e lava 'ō tonu pe hano fakatotolo'i 'i he funga kelekele 'a e ngaahi ngata'anga 'ō e ngaahi Kelekele 'i he Tepile. Kuo pau ke fakapapai'i 'e he Kautaha ko e 'elia ko ia 'oku fakangatangata 'i he funga kelekele 'oku faitatau 'i he ofi taha 'oku lava mo e 'elia 'oku ta laine'i 'i he palani 'oku fakapipiki ki he aleapau petoliume kaunga.

KONGA VI — NGAahi TU'UTU'UNI KEHEKEHE

50 Fakaha 'o e ngaahi me'a 'oku tuku atu

Ka 'i ai ha kautaha 'oku ne fie liliu 'ene kaunga pe ngaahi totonu 'i ha aleapau petoliume pe ha laiseni petoliume ki ha taha pe ko ha kakai 'i he loto ki ai 'a e Pule'anga 'ō hange ko ia kuo tu'utu'uni 'i he ngaahi tu'utu'uni 'ō ha aleapau petoliume pe 'i ha laiseni fakatotolo, kuo pau ke ne 'oatu ki he Minisita ha fanongonongo tohi 'ō e liliu 'e fai 'ō 'oua na'a si'i hifo 'i he 'aho 'e 60 kimu'a 'i he 'aho 'oku ne fakaangaanga ke kamata ngaue'aki ai 'a e liliu. Kuo pau ke fakaha 'e he Minisita ki he Kautaha 'i loto 'i he 'aho 'e 30 hili 'a e ma'u 'ō e fakaha 'a e Kautaha pe 'oku ne loto ki he liliu ko ia pe 'ikai.

51 Fua 'o e petoliume

- (1) Kuo pau ke fua pe fua tautau, 'aki ha founa pe ngaahi founa 'a ia 'oku maheni ngaue'aki 'i he angafai fakangaue'anga lolo lelei pea 'e fakangofua mei he tami ki he taimi 'e he Minisita 'a e petoliume kotoa kuo 'ilo pea fakahaofi mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile.
- (2) Kuo pau 'e 'ikai fai ha liliu 'i he founa pe ngaahi founa 'ō e fua pe fua mamafa kuo ne ngaue'aki pe 'i ha ngaahi me'afua kuo ngaue'aki koe'uhiko e

taumu'a ko ia ta'e loto ki ai 'a e Minisita 'i he tohi pea 'e ngofua ki he Minisita 'i he hoko 'a ha me'a ke ne tu'utu'uni ke 'oua na'a fai ha liliu kae'oua kuo 'i ai tonu ha taha kuo fakamafai 'i 'e he Minisita.

- (3) 'E ngofua ki he Minisita, mei he tami ki he taimi, ke ne fakahinohino ko ha me'a fua pe me'a fua mamafa, kuo pau ke 'ahi'ahi'i pe sivi'i 'i he founga ko ia, pea 'i he ngaahi taimi ko ia pe 'i he ngaahi vaha'a taimi ko ia, pea 'aki 'a e founga ko ia 'a ia 'e fakamahino'i 'i he fakahinohino.
- (4) Kapau 'oku 'i ai ha me'afua pe me'afua tautau 'i ha 'ahi'ahi pe sivi ko ia 'oku fakaha 'i he kupusi'i (3), 'e 'ilo 'oku kovi pe ta'etotonu ko e me'afua ko ia kuo pau, 'oka tu'utu'uni pehee 'e he Minisita hili hano fakakaukau'i ha ngaahi fakamatala 'i he tohinima 'a e Kautaha, ke lau na'e 'i he anga pe ko ia lolotonga 'a e taimi 'a ia 'oku fe'unga mo e vaeua 'o e taimi mei he taimi fakamuimui taha 'a ia na'e 'ahi'ahi'i pe sivi ai 'a e me'afua 'o fakatatau ki he tu'utu'uni si'i (3) ki he 'aho na'e 'ilo ai kuo kovi pe ta'etotonu 'a e me'afua, pea ko ha totongi huhu'i pe ngaahi pa'anga kehe 'oku pau ke totongi 'i he aleapau ni, 'i he Tefito'i Lao pe 'i he ngaahi Tu'utu'uni kuo uesia ai ki he tami ko ia kuo pau ke fakatonutonu ia 'o fakatatau ki ai.
- (5) Koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o hono fua 'o e kasa fakanatula kuo 'ilo pea fakahaofi mei he ngaahi Kelekele 'i he Tepile kuo pau ke fika'i 'a e lahi 'o e kasa fakanatula 'i he ivi malohi 'ata'ataa 'o e 'atimosifia 'e taha pea 'i ha mafana ko e 60°F.

52 Mafai 'o e Pule'anga ke fai 'a e ngafa 'o e kautaha

Kapau 'e 'i ai ha Kautaha 'i ha taimi kuo 'ikai ke ne lava fai ha ni'ihi 'o e ngaahi nafa 'a ia kuo pau ke fai 'e he Kautaha koe'uhi ko e ngaahi tu'utu'uni ni pe koe'uhi ko 'ene aleapau petoliume, pea 'i he hoko ha me'a pehe kuo pau leva ke 'i ai 'a e totonu 'a e Pule'anga hili hano 'oatu ki he Kautaha ha fanongonongo fakapotopoto ke fai ha ni'ihi 'o e ngaahi me'a 'a ia, 'i he fakakaukau 'a e Pule'anga, 'e fiema'u ke fakapapau'i ai 'e fai 'a e ngaahi nafa ko ia pea mo ma'u mai 'a e ngaahi totongi mo e ngaahi fakamole 'o 'ene ngaue ko ia mei he Kautaha.

53 Ngaue mo e tangata'i fonua 'o Tonga

- (1) Kuo pau ke ngaue'aki 'e he Kautaha, ki he ngata'anga 'e lava, 'a e kakai 'o Tonga ki he fa'ahinga ngaue hono katoa 'i he fai 'o 'ene ngaahi ngaue. Fakatatau ki he lao 'oku ngaue'aki mei he taimi ki he taimi 'o kau kihe humai ki Tonga, ki he lahi koe'uhi ko e ma'u mai fakalotofonua 'o e kau tangata ngaue mo e ngaahi tu'unga fakapoto 'oku fiema'u 'e lava pe ke tokosi'i, kuo pau ke fakangofua 'a e Kautaha ke ne 'omai ha kau ngaue unga poto mo ha kau mataotao (kau ai honau ngaahi mali (spouses) mo e fanau fakafalala) ki Tonga koe'uhi ko e taumu'a 'o e ngaahi ngaue petoliume.

- (2) Kuo pau ke ngaue'aki 'e he Kautaha ha ngaahi feinga fakapotopoto ke ako'i 'a e kau tangata'i fonua 'o Tonga ki he katoa 'o e ngaahi fa'ahinga ngaue fekau'aki mo 'ene ngaahi ngaue petoliume, 'o kau ai 'a e ngaahi tu'unga faka'tekinikale, fakatauhi kakai, fakapule mo angi. Kuopau ke fai 'e he Kautaha ha polokalama ako 'i he funga 'o e ngaue kuo loto taha ki ai mo e Minisita.
- (3) Kuo pau ke ngaue'aki 'e he Kautaha, ki he lahi 'e lava, 'a e ngaahi kautaha pisinisi fakalotofonua 'i Tonga (kau ai 'a e ngaahi kautaha kuo fokotu'u fakakautaha 'i Tonga) ke fai ha ngaahi ngaue ma'ae, pe ma'u mai ha ngaahi naunau ki he Kautaha, ka kuo pau 'e 'ikai ha me'a 'i he tu'utu'uni si'i ni 'e lau 'o pehee 'oku fiema'u 'a e Kautaha ke ne ngaue'aki 'a e ngaahi kautaha pisinisi fakalotofonua 'a ia 'oku 'ikai fe'au'auhi mo e ngaahi kautahapisinisi 'oku 'ikai fakalotofonua.

54 Tu'unga totongi 'i hono ma'u mai

- (1) Ka to e ma'u ha petoliume 'i ha ngaue'anga petoliume 'e ngofua ki he Minisita 'aki ha tohi ma'u mafai 'i he tohinima kuo tufa ki ha Kautaha ke fakahinohino ki he Kautaha ke ne fai 'a e ngaahi ngaue kotoa pe 'oku fiema'u mo alafai ke fakasi'isi'i 'a e tu'unga totongi 'a ia 'oku to e ma'u ai 'a e petoliume ki ha tu'unga totongi ko ia 'oku fakamahino'i 'e he Minisita 'i he tohi ma'u mafai.
- (2) Ka 'ikai ke fiemalie 'a e Minisita 'i he ngaahi ngaue kuo fai pe 'oku fai ia 'e ha Kautaha 'a ia kuo 'oatu ki ai ha fakahinohino 'i he tu'utu'uni si'i (1), 'e ngofua ki he Minisita 'aki ha tohi ma'u mafai 'i he tohinima 'e tufa ki he Kautaha, ke ne 'oatu ki he Kautaha ha ngaahi fakahinohino ko ia 'a ia 'e pehee 'e he Minisita 'oku fiema'u ki he pe kau ki he fakasi'isi'i 'o e tu'unga totongi 'a ia 'oku to e ma'u ai 'a e petoliume 'i he 'elia.
- (3) 'E ngofua ki he Minisita ke loto taha ke fakasi'isi'i mei hono ngaahi mafai 'i he tu'utu'uni ni.

55 Pule 'oku nofo 'i he Pule'anga

Kuo pau, kimu'a ke kamata ha ngaahi ngaue 'i he ngaahi Kelekele 'i he Tepile, ke 'oatu 'e he Kautaha ki he Minisita 'a e hingoa mo e tu'asila 'o e pule'oku nofo 'i he Pule'anga 'a ia te ne tokanga'i 'a e fai 'o e ngaahi ngaue ko ia.

56 Tuku'anga 'o e ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo keli 'i he ngata'anga 'o e taimi aleapau

'I he loto mahina 'e 2 hili 'a e ngata'anga 'o e tami aleapau pe ko ha fakangata kimu'a ange 'o ha aleapau petoliume, kuo pau ke 'oatu 'e he Kautaha ki he Pule'anga 'a e ngaahi vili'anga kotoa pe 'oku fua mai pngaahi luo keli na'e ngaahi 'e he kautaha 'o fakalelei hono fakafo'ou mo hono anga pea fe'unga ke to e ngaue atu (tuku kehe 'o ka tu'utu'uni 'e he Minisita ke tapuni'i kinautolu 'o hange ko hono tu'utu'uni 'i he

tu'utu'uni 57 kapau kuo te'eki li'aki kimu'a 'a e ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo keli ko ia 'i he loto ki ai 'a e Minisita).

57 Tapuni'i 'o e ngaahi vili'anga mo e ngaahi luo 'i he ngata'anga 'o e taimi aleapau

'I he loto mahina 'e 2 hili 'a e ngata 'o e taimi aleapau pe ko ha fakangata kimu'a ange 'o ha aleapau petoliume kuo pau ke tapuni'i 'e he Kautaha 'a e ngaahi vili'anga kotoa pe mo e ngaahi luo kapau 'oku fiema'u ke fai ia 'e he Minisita.

58 Ngaahi kole

- (1) 'Oku ngofua ke fiema'u 'e he Minisita ha taha kole ki ha laiseni fakatotolo pe aleapau petoliume ke ne fai ha ngaahi fokotu'utu'u ko ia 'a ia 'e fakafiemalie ki he Minisita ki hono fai 'o ha ponite pe ha fa'ahinga sipinga malu'i kehe ki hono fai mo hono tauhi 'o e tu'utu'uni 'a ia 'e fakaongoongo ki ai 'a e laiseni, 'i hano foaki, pe ko e aleapau 'i hano fai.
- (2) 'Oku ngofua ke fiema'u 'e he Minisita ha taha kole ki ha laiseni fakatotolo pe aleapau petoliume ke ne 'oange kiate ia ha fakamatala 'e kaunga ki he kole pea 'e ngofua, tautefito kapau ko e taha kole ko ha kautaha, ke ne fiema'u 'a e taha kole ke 'oange kiate ia ha fakamatala ko ia 'e fiema'u ke ne lava ai ke fakapapau'i 'a e lahi 'o ha mafai pule'i ki hono fakahinohino 'o e ngaahi me'a 'o e kautaha 'e ha kautaha kuo fokotu'u kautaha 'i tu'a Tonga pe 'e ha kau tangata fakataautaha 'oku nau nofo 'i tu'a Tonga.
- (3) Ke lava ai 'e he Kapineti ke foaki 'o ha laiseni fakatotolo pe aleapau petoliume 'e ngofua ki he Minisita ke ne kole ki he taha kole ke fakahū mai ha ngaahi fokotu'u 'i ha ngaahi me'a ko ia te ne fakamahino pea ne tu'utu'uni ha ngaahi fakatotolo ko ia, ngaahi alea pe ngaahi fakataha alelea ke fai 'o hangē ko ia te ne pehē 'e fiema'u.⁴

59 Fakafaingata'a'ia'i 'o ha Kautaha pe taha kuo foaki ki ai ha laiseni

Ko ha taha, 'oku 'ikai ha'ane 'uhinga fakapotopoto, te ne fakahoha'asi, fakafaingata'a'ia'i pe ta'ofi ha taha kuo foaki ki ai ha laiseni pe ha Kautaha 'i he pe hange ko ia 'e hoko, mei he fai 'o ha ngaue 'a ia kuo fakamafai'i 'a e taha ko ia kuo foaki ki ai 'a e laiseni pe Kautaha ke fai 'e he Lao ki he Keli Petoliume, ngaahi tu'utu'uni ni, ha aleapau petoliume pe ha laiseni fakatotolo, 'oku halaia ia ki ha hia, pea, 'e tautea 'o ka fakamaau'i pea mo'ua ki ha tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$1000 mo ha to e tautea pa'anga 'o 'ikai lahi hake 'i he \$20 ki he 'aho kotoa pe 'oku hoko atu aipe 'a e hia ko ia ko e fakafaingata'a'ia'i.

60 Mafai ke hu⁵

- (1) Ko e 'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e ngaahi tu'utu'uni ni, 'oku ngofua ki he Minisita, pe ha 'ofisa kuo fakamafai'i, 'i he ngaahi taimi fakapotopoto kotoa pe ke —
- (a) hu ki he 'elia, me'a kuo fa'u, saliate, vaka, vakapuna pe fale, 'a ia, 'i he 'ene fakakaukau, kuo, 'oku lolotonga, pe 'e ngaue'aki 'o fekau'aki mo e —
- (i) ngaahi ngaue fakatotolo; pe
- (ii) ngaahi ngaue ke ma'u mai
- (b) sivi mo e 'ahi'ahi'i, pe kuo 'ahi'ahi'i 'e ha taha hoko, ha misini pe naunau 'a ia, 'i he 'ene fakakaukau, kuo, 'oku lolotonga pe 'e ngaue'aki 'o fekau'aki mo ha ni'ihi 'o e ngaahi ngaue 'oku lau ki ai 'i he palakalafi (a);
- (c) 'ave pe fetuku ko e 'uhi ko e taumu'a 'o hono 'analaiso pe 'ahi'ahi'i pe koe'uhi ke ngaue'aki 'i he fakamatala fakamo'oni 'o fekau'aki mo ha hia ki he ngaahi tu'utu'uni ni ngaahi kongokonga me'a faka'ali'ali 'o e petoliume, vai pe ngaahi me'a kehe mei ha luo keli;
- (d) sivi, 'ave ha 'ume'a kuo to'o mei he, pea 'ai ha 'u tatau 'o e, ha tohi ngaue 'oku kau ki ha ni'ihi 'o e ngaahi ngaue 'oku lau ki ai 'i he palakalafi (a):
- (e) fekau'aki mo e mo'ui mo e malu'i 'o e kakai 'oku ngaue'aki 'e ha taha kuo foaki ki ai ha laiseni pe Kautaha 'o hange ko ia 'e hoko 'i he pe 'i he fekau'aki mo ha ni'ihi 'o e ngaahi ngaue 'oku lau ki ai 'i he palakalafi; (a) 'oatu ha ngaahi fakahinohino ki he mo hilifaki ha
ngaahi fakangatangata ki he Kautaha pe taha kuo foaki ki ai ha laiseni, pe ha kakai kuo ngaue'aki, 'e he tohi ma'u mafai 'i he tohinima;
- (f) ne tu'utu'uni, 'aki ha tohi ma'u mafai 'i he tohinima —
- (i) ke tuku 'a e ngaahi ngaue 'i he pe 'i, pea mo e fakafoki 'o ha taha mei ha 'elia, me'a kuo fa'u pe fale 'a ia 'oku lolotonga ngaue'aki fekau'aki mo ha ni'ihi 'o e ngaahi ngaue 'oku lau ki ai 'i he palakalafi (a); pe
- (ii) ko e 'ikai ke to e hoko atu 'a hono ngaue'aki 'o ha misini pe naunau;
'a ia 'oku ne pehee 'oku 'ikai malu, ka e 'oua pea 'o leva koa kuo fai pea fakakakato 'a e ngaue ko ia 'a ia 'oku fiema'u ki he malu'i pea 'oku fakamahino 'i he tohi ma'u mafai.
- (g) fai ha ngaahi sivi ko ia mo ha ngaahi faka'eke'eke 'a ia 'oku fiema'u ke ne fakapapau'i 'oku fai 'a e ngaahi tu'utu'uni ni pea mo ha ngaahi fakahinohino kuo 'oatu, ngaahi fakangatangata kuo hilifaki, pe ngaahi fekau kuo fai 'i he ngaahi tu'utu'uni ni.

- (h) hu ki ha konga 'o e ngaahi Kelekele 'i he Tepile ke fai ha ngaahi ngaue 'a ia 'oku 'i ai 'a e totonu 'a e Pule'anga ke ne fai 'i he ngaahi tu'utu'uni ni pe ko ha aleapau petoliume; pea
- (i) ma'u mo lekooti ha ngaahi fakamatala mei ha kau fakamo'oni, pea ha 'i he pe fai 'a e ngaahi faka'eke'eke, 'oku fai 'o kau ki he ngaahi fakatu'utamaki 'oku hoko 'i he 'alunga 'o ha ni'ihi 'o e ngaahi ngaue 'oku lau ki ai 'i he palakalafi (a), pea ha 'i he ngaahi faka'eke'eke, pea ui mo sivi 'a e kau fakamo'oni, mo fehu'i fakafihii 'a e kau fakamo'oni.
- (2) Kimu'a ke ngaue'aki ha ni'ihi 'o hono ngaahi mafai 'i he tu'utu'uni si'i (1), kapau 'oku 'i ai ha taha 'oku 'i ai 'a ia 'oku pe ha mai 'oku ne tokanga'i 'a e 'elia, me'a kuo langa, saliate, vaka, vakapuna, fale, misini, naunau pe me'a (matter) pe me'a (thing) 'a ia 'oku 'amanaki ke ngaue'aki ki ai 'a e mafai, kuo pau ke hanga 'e he Minisita pe 'ofisa kuo fakamafai'i 'o fakamahino'i ia ki he tangata ko ia pea ki ha taha 'a ia 'oku 'amanaki ke ne fai ha fakahinohino ki ai.
- (3) Ko ha taha 'oku mamahi 'i ha tu'utu'uni, fakahinohino pe fekau 'a ha 'ofisa kuo fakamafai'i na'e fai 'i he tu'utu'uni ni, 'oku ngofua ke tangi 'i he tohinima ki he Minisita pe, kapau ko ha tu'utu'uni, fakahinohino pe fekau kuo fai 'e he Minisita ki he Kapineti, 'a ia kuo pau, ki he vave Otaha 'e lava, ke ne fakamaau'i mo faka'osi 'a e tangi, ka ko e fai 'o e tangi 'oku 'ikai te ne uesia 'e ia 'a hono fakahoko mo hono fai 'o e tu'utu'uni, fakahinohino pe fekau 'oku fai kiai 'a e tangi, mo fakaongoongo ai pe ki hano fakamaau'i faka'osi 'o e tangi.
- (4) 'I he tangi 'i he tu'utu'uni si'i (3), 'oku ngofua ki he Minisita pe ko e Kapineti, 'o hange ko ia 'e hoko, ke ne tamate'i pe fakapapai'i 'a e tu'utu'uni, fakahinohino pe fekau 'oku fai mei ai 'a e tangi, pe te ne fai ha tu'utu'uni fo'ou, fakahinohino pe fekau 'o fetongi'aki ia, pea ko e tu'utu'uni ko ia, fakahinohino pe fekau kuo pau 'e 'ikai lava ke fai mei ai ha to e tangi.
- (5) 'I he ngaue'aki hono ngaahi 'i he tu'utu'uni si'i (1), 'e ngofua ki he Minisita pe ha 'ofisa kuo fakamafai'i ke fe'ao mai mo ha taha 'a ia 'oku tui 'a e Minisita pe ko e 'ofisa 'o hange ko ia 'e hoko 'oku ne ma'u ha 'ilo makehe pe mataotao 'o ha me'a 'oku sivi, 'ahi'ahi'i pe sivi (examined).
- (6) Ko ha taha 'a ia ko ha taha nofo pe taha 'oku ne tokanga'i ha fale, me'a kuo langa pe feitu'u, pe ko e taha 'oku ne pule'i ha fale, me'a kuo langa pe feitu'u, pe ko e taha 'oku ne tokanga'i, ha saliate, vaka, vakapuna, misini pe naunau kuo lau ki ai 'i he tu'utu'uni si'i (1), kuo pau ke ne 'oatu ki he Minisita pe ha 'ofisa kuo fakamafai'i 'a e 'u me'a ngaue fakafaingofua fakapotopoto kotoa pe mo e tokoni (kau ai mo e tokonaki 'o e founga fe'alu'aki holo 'oku fiema'u) ko e 'uhi ko hono ngaue'aki 'o e ngaahi mafai 'i he tu'utu'uni ni.

61 Ngaahi hia kehekehe

Ko ha taha 'oku —

- (a) 'i he, pe 'oku fekau'aki mo ha kole 'i he Lao ki he Keli Petoliume kehekehe pe ko e ngaahi tu'utu'uni ni ki ha laiseni fakatotolo pe aleapau petoliume 'i he 'ene 'ilo pe 'oku ne 'oatu 'i he anganoa pe 'oku ne fakangofua ke 'oatu kiate ia ha fakamatala 'a ia 'oku loi pe takihala'i 'i ha me'a mahu'inga.
- (b) 'i ha fakamatala (report), fakamatala ke 'ave pe fakamatala fuakava kuo fakahu koe'uhi ko ha laiseni fakatotolo pe ha aleapau petoliume, 'i he 'ene 'ilo pe 'oku ne fakakau 'i he anganoa, pe fakangofua ke fakakau ha fakamatala 'a ia 'oku loi pe takihala'i 'i ha me'a mahu'inga; pe
- (c) 'Oku ne tuku pe tipositi, pe 'oku tokoni ki hono tuku pe tipositi 'o ha petoliume pe me'a 'i ha potu mo hono loto ke takihala'i hataha kehe ki he lava pe ke 'i ai ha petoliume pe ha lepa lahi petoliume 'oku 'i he potu ko ia;

'oku halaia ia ki he hia pea 'oku tautea 'o ka mo'ua:

- (d) kapau ko ha taha fakatautaha ki ha mo'ua pa'anga 'e 'ikai laka hake 'i he \$20,000; pe
- (e) kapau ko ha Kautaha ki ha tautea pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$50,000.

62 Hia 'oku fai 'e ha kautaha

Kapau ko ha hia kuo fai 'e ha Kautaha 'oku fakamo'oni'i na'e fai ki he loto ki ai pe loto fakapulipuli 'a, pe 'e tukuaki'i ki he ta'e tokanga 'a ha talekita, pule, sekelitali pe ha 'ofisa tatau kehe pehē 'a e Kautaha pe ha taha na'e 'uhinga ke ngaue 'i ha tu'unga pehē, ko e 'ofisa ko ia pea mo e Kautaha foki, 'oku halaia ia ki he hia ko ia pea 'oku ala faka'ilo pea tautea 'o fakatatau ki ai.

FAKAMATALA FAKALAHĪ

¹ Tohi Lao Fakatonutonu 1988, Vahe 134 -Na'e fa'u 'e he 'Ene 'Afio 'i he Fakataha Tokoni; K.F 107/1985

Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010, kamata'anga 24 'o Novema 2010

Fakatonutonu 'e he Lao 5 'o e 2012, kamata'anga 30 'o Siulai 2012

² Fetongi 'e he Lao 5 'o e 2012

³ Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010

⁴ Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010

⁵ Fakatonutonu 'e he Lao 42 'o e 2010